

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Географічний факультет
кафедра географії України

УДК 911.3:379.822

На правах рукопису

МУРАЛИ ЯК РЕСУРС МІСЬКОГО ТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА КИЇВ)

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Галузь знань 10 – природничі науки

Спеціальність 106 – Географія

Освітня програма – Географія рекреації та туризму

Випускна кваліфікаційна робота
студентки 2 курсу магістратури
Сіромахи Анастасії Олексіївни

Подається на здобуття освітнього ступеня
«магістр географії»

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

(підпис, прізвище та ініціали)

Науковий керівник – доцент кафедри географії України,
к.геогр.н. Аріон Оксана Василівна

Допущено до захисту:

Протокол засідання кафедри №17 від «05» травня 2021 р.

Завідувач кафедри

Сергій Уліганець

КИЇВ – 2021

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЬКОГО ТУРИЗМУ.....	5
1.1. Основні поняття та терміни дослідження.....	5
1.2. Історія виникнення сучасних муралів.....	10
1.3. Сутність мурального туризму.....	13
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МУРАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В МІСТІ КИЇВ.....	20
2.1. Історія створення туристичних об'єктів – муралів в Києві.....	20
2.2. Досвід мурального туризму (на прикладі європейських міст).....	23
2.3. Проблеми муралів Києва.....	26
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ТУРИСТИЧНОГО МАРШРУТУ «МУРАЛИ КИЄВА».....	29
3.1. Характеристика основних екскурсійних об'єктів.....	29
3.2. Опис екскурсійного маршруту.....	37
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48
ДОДАТКИ.....	53

ВСТУП

Актуальність обраної теми. Відвідування міст, багатих на історичні і культурні пам'ятки є доволі давнім і традиційним видом туризму. Міський туризм передбачає відвідування значних населених пунктів з туристичною метою, а цікаві пам'ятки та позитивний імідж міста сприяє туристичному розвитку території в цілому. В той же час, сучасне місто виступає у вигляді соціально-економічного майданчика, втілює синтез мистецтва та створює простір для значних культурних подій. Наповнене унікальними мистецькими пам'ятками і зразками вуличного мистецтва (прикладом якого є мурали), місто має здатність залучати більше туристів та відвідувачів, і таким чином покращувати економічну ситуацію.

Сучасний муральний туризм набуває поширення у всьому світі: люди подорожують з метою побачити сучасні художні напрямки та унікальні стінописи відомих вуличних митців, які збагачують міський простір, створюючи особливий характер та унікальне середовище для туристів з різних країн.

Головна перевага муралів Києва полягає в тому, що вони можуть перетворити звичайні сірі будівлі на нові та унікальні пам'ятки архітектури. Це є перевагою як для місцевих жителів та туристів, так і для власників архітектурних споруд та громади в цілому. Муралі покращують депресивні райони міст, прикрашають старі радянські забудови, які давно вже втратили свою привабливість та є уособленням негативного радянського спадку сучасної України.

Мистецтво муралів почало набувати популярності після подій Революції Гідності. В березні 2016 року у столиці розпочали проект зі створення муралів «Art United Us» під гаслом «Мистецтво проти війни». В даний час центральні вулиці прикрашає понад 150 нових муралів та арт-об'єктів, які вдосконалюють міські простори.

Отже, **об'єктом дослідження** є мурали м. Київ, а **предметом дослідження** виступає муральний туризм і перспективи його розвитку (на прикладі міста Київ).

Метою роботи є вивчення історії виникнення муралів, як компонента міського туризму, їх вплив на туристичну діяльність, а також створення тематичного туристичного маршруту. За для реалізації мети, визначені наступні **завдання**: визначення сутності міського та мурального туризму; аналіз муралів як ресурсу міського туризму, який формує позитивний імідж столиці; визначення основних проблем створення муралів; характеристика європейського досвіду мурального туризму; створення туристичного маршруту в Києві.

Стан дослідження. Серед робіт сучасних авторів в галузі географії, геоурбаністики та мистецтвознавства, на особливу увагу заслуговують мистецтвознавчі дослідження муралів як засобу соціальних комунікацій О. В. Колісника, Н. С. Пономарьової [35], робота Ю. А. Олішевської щодо муралів як новітніх туристичних ресурсів [29], методологічні аспекти аналізу ресурсів міського туризму викладені И. З.Дуцяк та А. А. Теребуха [32], а також роботи іноземних авторів: Iwona Jażdżewska, щодо перспектив розвитку муралів як туристичної атракції [13], дослідження міського туризму Ashworth, G., Page, S. J. [5] та робота Omar S.S, Dr. Sakip SRM, Akhir N.M щодо відродження міст за допомогою мистецтва [22]. Вище названі роботи, зокрема, сформували **методичну та теоретичну основу** дослідження.

Робота ґрунтується на аналізі відкритих **джерел** щодо сучасного вуличного мистецтва та муралів Києва, а також власних спостережень автора. Використано **методи**: теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу, спостереження, а для візуалізації результатів дослідження - табличний і картографічний.

Структура роботи. Робота складається з трьох розділів, вступу, висновків, додатків; викладена на 67 сторінках (включно з рисунками та таблицями).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЬКОГО ТУРИЗМУ

1.1. Основні поняття та терміни дослідження

Міський туризм на сьогодні один із швидко зростаючих видів подорожей у світі [12]. Міста – великі генератори туристичних потоків і найбільші туристські дестинації. Всесвітня туристична організація ООН (UN WTO), визначає **міський туризм** як короткочасні поїздки, які здійснюються туристами до міст, яким притаманна висока щільність населення, а також характеризує міський туризм, як вид туристичної діяльності, який відбувається у міському просторі та охоплює атрибути, як наявність вузлових транспортних точок, несільськогосподарська економічна діяльність (виробництво, сфера торгівлі та послуг, тощо) [25].

Міста здавна притягували подорожуючих. У сучасному вигляді міський туризм почав формуватися у 80-ті р.р. ХХ ст., саме тоді він став предметом досліджень. Одне з перших визначень міського туризму можна знайти в словнику загальної географії Г. Лезера (1997 р.), де його описано як напрям, обумовлений міською привабливістю та урбанізацією. Загальне визначення міського туризму базується на короткотривалому (до чотирьох днів) відвідуванні міст з метою зацікавленості до його історії, архітектури, природи або культури; участь у різноманітних заходах, як фестивалі, концерти, тощо; придбанні унікальних та автентичних товарів. Така мандрівка у міста також може здійснюватися у вигляді екскурсії вихідного дня [17].

Міський туризм характерний тим, що охоплює сферу різноманітних культурних пропозицій на досить невеликій території, саме це приваблює найбільше туристів. Тут не обійшлося без процесу урбанізації, який напяму спричинив своєрідну тенденцію в містян – це відвідування жителями інших

міст. Люди, котрі проживають в місті, схильні частіше вибирати для мандрівок інші міста.

Важливим компонентом міського туризму є пішохідні прогулянки – популярний вид діяльності під час мандрівок у міста [10]. По-перше, прогулянка пішки є важливими для переходу від початкової точки маршруту «А» до точки «Б», а також важливою складовою для пересування між різними видами транспорту у великих містах. По-друге, пересування пішки має кінцевий результат – відпочинок, коли ходьба є метою, а не засобом дістатись кудись [14]. Туристи, які надають перевагу пересуванню містом пішки відрізняються від місцевих жителів тим, що турист має обмеження в часі, що відрізняє їх від постійних мешканців. Турист зазвичай більш обмежений в знаннях території міста, а також не має поглиблених знань нового міського простору, це у свою чергу створює різні уявлення про місто та його безпеку.

Туристична діяльність фокусується в центральній частині міста, таким чином потоки туристів не поширюються рівномірно по міському простору. Це спричинено тим, що центральна частина міста пропонує більше різноманітних сфер розваг та послуг, а також різновиди сучасної та старовинної архітектури, нічні клуби та покупки. Нерідко в містах фіксуються скупчення туристів в різних районах – історичних, творчих, етнічних.

Міста, як напрямок для відпочинку, характеризуються щільністю людей, функцій, багатофункціональною економікою та культурною неоднорідністю.

Основними елементами міського туризму є туристичні атракції та вторинні елементи, зокрема транспорт, який застосовують для своєї подорожі до місця призначення або як транспортні послуги вже після прибуття в місто [20].

Туризм в місті поділяють на пізнавальний, діловий, а також відвідування міст-курортів та лікувальних центрів (м. Трускавець, м. Миргород, м. Моршин).

Туристичні ресурси міста – це сукупність туристичних атракцій, які цікавлять туристів і заради яких приїжджають у міста. Атракції можуть бути природного та культурного походження. Туристичні міські ресурси мають таку структуру (як загальну властивість, виражену різною мірою): розвинуте урбаністичне середовище та наявність культурних засобів, які не характерні для сільської місцевості. Зазвичай, до типового міського туризму відносять всі види, окрім гірського туризму та альпінізму, які найчастіше відбуваються за межами міста. Окремі міста також можуть мати специфічні туристичні ресурси, які притаманні не всім урбанізованим центрам. Наприклад, природні ресурси - а саме наявність річок, озер, узбережжя або наявність цікавих природних об'єктів [32].

Міський туризм охоплює серед інших атракції, що є складовою **вуличного мистецтва** - невід'ємної ознаки сучасного міста. Основні різновиди вуличного мистецтва:

- Графіті – зображення коротких та візуально-об'ємних написів на стінах;
- Мурали - створення зображень на вертикальній поверхні, які мають сенс, тематику та значення;
- Плакатне вуличне мистецтво – застосування плакатів та афіш на вертикальних поверхнях;
- Стікер-арт – зображення створюють за допомогою спеціальних наліпок на стінах, дорожніх знаках або авто;
- 3D-Графіті – створення об'ємних малюнків на асфальті та стінах.

На сьогодні вуличне мистецтво виступає як потужний інструмент для розвитку та перетворення вигляду міста. Завдяки вуличному мистецтву можна боротися із сірістю старої архітектури, а також передати певні повідомлення суспільству завдяки створення тематичних зображень. Крім

того, вуличне мистецтво позитивно впливає на промислові міста та створення позитивного іміджу, як це сталося, наприклад, з м. Лодзь (Польща) [13].

Вуличне мистецтво формує новий та сучасний вид туристичних подорожей з метою відвідування визначних об'єктів сучасного мистецтва в якості туриста або художника, а також відвідування фестивалів вуличного мистецтва, які проводять в місті Київ (Ukrainian Street Art Festival, Muralissimo). Подорож в міста, де знаходяться різноманітні арт-об'єкти, можна також віднести до частини подієвого та культурно-пізнавального туризму, важливою складовою якого є фестивалі вуличного мистецтва.

В багатьох країнах світу широко застосовують досвід проведення фестивалів вуличного мистецтва. Наприклад, UPFEST (м. Бристоль, Великобританія), POW! WOW! (США), Art Basel (Базель, Гонконг та Маямі), MURAL Festival (м. Монреаль, Канада), M.I.A.U. (м. Фансара, Іспанія), Artscape: Sweden (м. Мальме, Швеція), iBug: (м. Хемніц, Німеччина), Tizarte 3D Street Art Festival (м. Антверпен, Бельгія).

Складовою міського туризму є **муральний туризм**, основним компонентом якого є настінні зображення – мурали. Без сумнівів, настінні зображення існували так само довго, як і люди на нашій планеті, але сучасні витвори мистецтва з'явилися на вулицях українських міст не так давно.

«Мурал» – це будь-який твір мистецтва, який зображений або нанесений безпосередньо на стіну, стелю або іншу велику поверхню. Значення «Мурал» походить з латинської «Murus», що у свою чергу означає стіну, котра прикрашена малюнками на стіні будинків та інших великих архітектурних споруд [18].

Зазвичай настінний розпис наносять вже на підготовлену для цього стіну або поверхню. Техніка створення «фрески» передбачає використання вологої штукатурки, до якої додають кольорові пігменти, далі в процесі висихання пігмент трохи губить першочерговий колір. Саме так було створено найвідоміші фрески світу, наприклад у Сікстинській капелі. На

сьогодні фрески та мурали часто створюють за допомогою акрилу, а не олією, як це було поширено менш ніж сто років тому.

Муралізм має відмінні риси порівняно з класичним живописом та фресками. Його головною відмінністю є те, що муральне мистецтво тісно пов'язано з архітектурою споруд [7]. Використання певних кольорових сполучень, дизайну, об'єму, мотивів, можуть змінити візуальні пропорції будинку. Тому мурал може виступати як тримірне зображення, яке модифікує навколишнє середовище. Важливою характеристикою створення муралів є його суспільне значення, а також втілення ідеї з урахуванням структурних вимог будівлі.

Головною рисою сучасного мурального розпису є те, що архітектурні елементи гарно та гармонійно вписуються в загальну картину міського ландшафту та формують єдиний та гармонічний простір. Настінні зображення та твори митців допомагають підкреслити ідентичність та особливість сучасного міста, турист має змогу побачити минуле та ознайомитись із сьогоденням країни, але мурали мають певну особливість та відмінність від інших монументальних видів мистецтв – зображення мають обмежений термін життя.

Виникає одразу інше питання, в чому різниця між муралом та звичним нам графіті? *Графіті* – це зазвичай композиція форм, об'ємів, ліній, для зображення слова або певного словосполучення, графіті найчастіше створюють за допомогою аерозольної фарби, але іноді використовують і пензлі. Також суттєва різниця полягає в тому, що мурали погоджують з місцевою владою, а графіті це несанкціоновані прояви щодо створення малюнків, які частіше не несуть культурного та естетичного аспекту для міста. Мурали демонструють більшу свободу та масштаби, тоді як графіті – це зазвичай коротке яскраве словосполучення у вигляді «тегів» [24]. Мурали на перший погляд здаються туристу ідентичними графіті, але ці напрямки вуличного мистецтва мають різницю. Вони несуть сенс, глибоку ідею та являють собою витвір мистецтва, їх узгоджують з місцевою владою та

запрошують іноземних митців для їх створення, а також зображення часто можуть виглядати реалістично, як фотознімок, інший напрям сучасного мистецтва, не такий як традиційні та класичні фрески, де зображували релігійні сюжети та міфологію.

Створення муралів на житлових або промислових будівлях перетворилось в окремий, відносно новий вид вуличного мистецтва, який став настільки популярним що здатен сформувати муральний туризм, як окремий напрям міського туризму. Муральний туризм за останні роки проявив себе в світі як перспективний напрямок розвитку міжнародного туризму, який викликає зацікавленість не тільки зі сторони місцевих жителів, а також з погляду туристів. Він сприяє формуванню нового атрактивного середовища, створенню пам'яток, об'єктів, та підвищенню культурного вигляду міста.

1.2. Історія виникнення сучасних муралів

Настінні зображення несуть важливий сенс для сучасності та мають велике значення для людства, оскільки вони виступають як машина часу в минуле. Завдяки стародавнім зображенням ми можемо ознайомитись з історією наших пращурів, які на стінах зображали свою життєву діяльність, повсякденні роботи, релігійні традиції тих часу або просто відбитки рук. Історія настінного зображення дуже колоритна та має коріння та початок ще з печерних картин, фресок Стародавнього Єгипту, Греції, Риму. Деякі розписи налічують не менше 40000 років і були створені за допомогою підручних матеріалів, завжди природних, які були доступними на той час.

Монументальний живопис був характерними для інтер'єрів та екстер'єрів багатьох будівель, таких як стародавні храми, палаци, гробниці, музеї, бібліотеки, церкви та будинки заможних [меценатів](#). А на сучасних вулицях міст такі елементи набули поширення зовсім недавно, зберігаючи ідентичність та свою початкову мету: зобразити картину для містян, яка

поєднана з історій, цінностей, та змін міста. Настінний живопис це не тільки новітня техніка зображення фарбами на стіні, але і улюблена техніка багатьох видатних та відомих художників, як приклад Леонардо Да Вінчі та Мікеланджело Буонарроті.

Процес створення муралів та настінних малюнків досить різноманітний, автори застосовують фарбу та олію, процес створення муралів поділяється на два методи – класичний (традиційний) та сучасний (нетрадиційний). Класичні (не вуличні) методи характерні використанням масляних або акрилових фарб, за допомогою застосування пензлів і техніки створення фресок. Класичною технікою вважають фресковий розпис, який від звичайного застосування фарби відрізняється тим, що спочатку наносять фарбу на штукатурку на поверхні, далі ця консистенція поєднується із водою та пігментом, таким чином відбувається хімічна реакція за допомогою взаємодії з повітрям.

Сучасні (нетрадиційні) методи відрізняються від класичних тим, що процес створення малюнків відбувається за допомогою фарби-аерозолю, пензлів або валику для фарби, для створення зображень на стіні не рідко використовуються трафарети.

У сучасному вигляді мистецтво муралів почало процвітати в 20-х рр ХХ ст., після мексиканської революції. Створення мексиканських муралів відбувалося під час відродження країни, настінні зображення передавали настрої людей, політичну та соціальну ситуацію, а також виступали як інструмент візуального сприйняття інформації. Муралі передавали інформацію жителям міст, а також виступали символом солідарності та свободи. Загальнонаціональна революція проти тиранії президента Мексики надихнула художників Дієго Рівера, Хосе Клементе Ороско та Давида Альфаро Сікейроса започаткувати Мексиканський рух муралізму. Після падіння диктаторського устрою в країні й приходу нової партії, творчі групи почали створювати нове мексиканське суспільство, але не всі місцеві жителі володіли писемністю, тому вирішили, що найдієвішим методом буде

створення візуальних повідомлень на стінах, з того часу створення настінних зображень стало необхідною та життєвою частиною індустріального періоду країни в процесі її формування, але не обходилося без елементів марксизму, що було досить суперечливим на ті часи [14].

Художники також зображали корінну мексиканську культуру, але їх основні мотиви несли комуністичний характер та тематику класової боротьби. Автори муралів були політичними активістам та сприяли формуванню сучасної Мексики, працювали в міських районах країни та створювали свої фрески на стінах шкіл, будинків та офісів.

Завдяки їхнім великим ідеям було створено мурали в Мексиці. Діяльність митців продовжувалась через десятиліття та тривала до 1970-х років, хоча пік створення муральних зображень відбувався у період з 20-х по 50-ті роки минулого століття. Автори муралів створили позитивний образ території Мексики, навіть попри комуністичні мотиви. Митці Ороско, Рівера та Сікейрос – діячі знаменитого мексиканського фрескового руху, завдяки їх творінням мистецтво Мексики прославилось та стало значним досягненням 20 століття [28].

Мексиканське мистецтво надихнуло на створення іншого мистецького руху наприкінці 60-х-початку 70-х рр. ХХ ст. - «Чикано». Їх етнічні мотиви набули популярності в США, особливо серед латиноамериканського населення Південного Заходу, де рух «Чикано» продемонстрував соціальні проблеми. Зображення та мурали були створені художниками, які збиралися з метою визначення своєї культури та самоідентичності. Велике значення для розвитку їхнього стилю та самобутності мав період настінних розписів, тематика якого активно поширювалася по Америці, починаючи з Лос-Анджелеса, де започаткували цей рух, а згодом і до Чикаго та Сан-Антоніо.

Мистецтво формувалось під впливом політичної ситуації різних країн. Варто також згадати 70-і р.р. ХХ ст. в Північній Ірландії, де муралісти зображали на стінах політичні, релігійні, екологічні мотиви, а також неодноразово таким чином підіймали питання боротьби із расизмом.

На цьому світовий рух муралістів не зупинився. Зокрема, минуле століття запам'яталось масштабною площею та фундаментом для створення муралів – Берлінським муром (Берлінською стіною), який знаходився зі сторони Західного Берліна. Місцеві жителі спостерігали за будівництвом у 1961 році та брали участь в процесі його руйнування 9 листопада 1989 року [26]. Фундамент Берлінського муру демонстрував творіння художників Кіта Харінга, Тьєррі Нуара та Дмитра Врубеля, які таким чином хотіли висловити свободу та шлях до поєднання. Зрештою після руйнування стіни, шматочки фундаменту та його фрагменти передали багатьом країнам світу, в тому ж числі до Києва. Нині туристи та місцеві жителі можуть побачити фрагмент Берлінського муру біля посольства Федеративної республіки Німеччина, що знаходиться на вул. Богдана Хмельницького, 25.

Наступним поштовхом для популяризації муралів стали роботи сучасного вуличного художника, який ховається під псевдонімом «Banksy». В 90-х р.р. автор створив досить суперечливий рух вуличного мистецтва що викликав жваву увагу серед туристів. Саме завдяки його ідеям було створено новий та потужний фундамент трафаретного вуличного мистецтва. «Banksy» набув широкої популярності в світі і почав підіймати різноманітні соціальні теми – права народів, свободи, кліматичних змін. Творчість автора сприяла поширенню муралів в Європі.

1.3. Сутність міського та мурального туризму

Міський туризм об'єднує усі види рекреаційної діяльності, які відбуваються в міському просторі, який в свою чергу обумовлює міську привабливість, урбанізацію, самоорганізацію міської системи, ринок попиту та пропозицій в галузі туризму.

Складається з таких основних елементів:

- 1) відвідування туристичних пам'яток міста та інших атракцій, включно з місцями проведення різноманітних заходів;

2) наявність об'єктів інфраструктури;

3) забезпечення надання послуг розміщення, харчування, страхування, транспорту, торгівлі, а також послуг екскурсиводів та гідів.

Міський туризм допомагає забути про повсякденні справи на декілька годин, а прогулянки пішки містом, парком або на природі, додатково сприяють розслабленню розуму. Він також може включати такі види діяльності:

- відвідування визначних пам'яток: історичних, археологічних, архітектурних;
- відвідування музеїв міста та картинних галерей;
- відвідування мистецьких об'єктів міста;
- відвідування концертів;
- відвідування міста з метою навчання;
- відвідування з метою зробити покупки;
- відвідування з метою відвідати фестивалі та інші культурні заходи;
- робота, конференції, бізнес та ділові зустрічі.

Активний розвиток міського туризму є джерелом зайнятості та економічного зростання. Завдяки його розвитку відбувається підвищення якості життя місцевого населення. Розвиткові міста та міського туризму сприяє імідж міста – мікроклімат сучасного міста, його перспектива в всіх сферах, як в економіці, так і головним чином в туризмі, можливість підвищити увагу громадян до соціальних та економічних проблем. Імідж сучасного міста – це перспектива його розвитку в економіці, в туризмі, можливість підвищити увагу громадян до соціальних та економічних проблем, а також розвинути міський туризм, що також матиме позитивний вплив на економіку країни. Це також підтримка молодих митців та тих, для кого місто є частиною реального життя. Позитивний імідж міста формують:

- 1) його візуальна привабливість;
- 2) культурна своєрідність;
- 3) чистота;
- 4) загальна безпека міста;
- 5) сприятливі умови для відпочинку і туризму.

Культурна своєрідність та візуальна привабливість є важливою складовою, тому мурали можуть формувати позитивний імідж міста в очах туристів. Мурали стали місцевими економічними фактори розвитку у всьому світі, так і в малих містечках і великих містах.

Сучасні міста вже давно використовують практику створення муралів для залучення туристів, тому цей досвід варто запозичити в успішних європейських країнах.

Популярність туризму в містах пов'язана з певними атрибутами міста (табл.1.1).

Таблиця 1.1. Основні атрибути міста (виконано автором за [5])

Визначення	Пояснення
1) Рівень транспорту	Наявність високого рівня сучасного та комфортабельного транспорту позитивно впливає на відвідування міст та залучення туристів;
2) Якість та розмір житла	Якість житла пояснюється близькістю розміщення біля центральної частини міста, комфортними умовами для проживання, наявністю магазинів та торгових центрів поруч, а також мережі харчування (кафе, ресторан);
3) Кількість пам'яток та їх різноманітність	Широкий вибір пам'яток в місті, різновид, можливість самостійно обрати маршрут для подорожі містом, а також близьке розташування;
4) Близькість до інших визначних пам'яток	Близьке розташування до місцевих пам'яток та туристичних об'єктів;
5) Ефективність просування міста та маркетинг	Формування іміджу міста за допомогою просування та створення позитивного образу. Наявність туристичного інформаційного бюро в місті он-лайн, наявність брендбуку міста, туристичних місцевих сайтів, а також просування міста в соціальних мережах.

Варто конкретизувати, що саме спонукає людей відвідувати міста. (табл.1.2).

Таблиця 1.2. Фактори відвідування туристами великих міст (виконано автором за [5])

Фактори	Пояснення відвідування великих міст
Швидкість	Турист перебуває в місті порівняно не довго. Це перевага для тих, хто хоче за день встигнути охопити більше цікавих місць;
Повторення	Найчастіше турист вже не повертається в міста, де вже був до цього;
Примхливість	Турист часто змінює смак та ставлення до моди;
Вибірковість	Турист бачить невелику частину всього, що може запропонувати місто.

Пішохідна доступність важлива для туристів, щоб дістатися до визначних пам'яток пішки, що б вони без особливих зусиль можуть поглинути та відчутти місто. Міське середовище повинно бути доступним, підтримувати та заохочувати піші прогулянки містом, забезпечувати пішохідний комфорт та безпеку. Якість міського простору, індивідуальні психологічні та фізичні реакції взаємопов'язані та впливають на вибір туриста [11]. Комфортне середовище має можливість створити хороший і позитивний імідж місця, а забезпечення комфорту на пішохідних вулицях та доріжках є важливим для досвіду туристів.

Екскурсія муралами столиці – це спосіб побачити найважливіші пам'ятки сучасного вуличного мистецтва та відстежити останні світові тенденції: багато авторів створюють свої стінописи не тільки в Україні, передаючи свій досвід та практику. Така екскурсія – це також спосіб краще пізнати місто та ознайомитися з його складним та особливим характером, можливість побачити та почути історію столиці та дізнатись особливості створення муралів. Туристичний аспект важливий для самого міста, бо виступає як інструмент для розуміння клімату міста, стану мистецтва на цей момент та його взаємовідносин із суспільством.

Пішохідний міський туризм є важливим способом відвідування туристичних пам'яток, який до того ж дає відчуття жвавості життя в місті, відкриття цінностей та прихованих пам'яток у навколишньому середовищі.

Якщо порівнювати із використанням автомобіля, гуляючи можна краще зрозуміти візуальне зображення центру або периферії міста, мати більше досвіду про деталі та події, які відбулись за останні роки в місті. Створення пішохідних маршрутів для відпочинку у певних частинах міста є ефективним рішенням для залучення як іноземних, так і українських туристів, а також для збереження цінних пам'яток, які можуть покращити загальний стан міста.

Для міського пішохідного туризму формують пішохідні зони – частину міського простору, яку обмежують для автомобілів на увесь час або в певні дні, тижні. Пішохідні зони мають важливе значення для доступу до комфортного перебування в місті, забезпечення зручного та безпечного простору для соціального дозвілля, відпочинку та огляду визначних пам'яток [30].

Прогулянка містом може більш комфортною для туриста якщо дотримуватися наступних простих правил:

- вибір пункту призначення: турист встановлює за мету мурал або іншу цікаву локацію поряд;
- скласти карту: для цього можна використовувати телефонний додаток Google Maps. Маршрут можна сформувати як через житлові райони, так і через центральні вулиці міста;
- дотримуватися загальних міських правил пересування містом та на дорозі;
- скласти потрібні речі: на екскурсію містом треба взяти з собою воду, а також невеликий обід;
- використовувати заряджений телефон, мати з собою додатковий резервний акумулятор або паперові карти, якщо турист знаходиться в незнайомому місці;
- виділити для прогулянки достатньо часу. Міські походи можуть бути перевантажені і варто заздалегідь спланувати час для дослідження випадкових знахідок;

- бути відкритим для змін: будівництво або перекриття доріг по дорозі можуть змусити змінити маршрут.

Міський туризм є одним з видів діяльності, який найбільше потребує інновацій та творчості. Мистецькі проекти варто об'єднати в туристичну мережу, а також створити цілісні маршрути та веб-додатки для залучення туристів молодшої групи. Мурал-арт відіграє важливу роль в оживленні міст, де їх створюють. Сірі райони повертаються до життя, а туристичні сайти, де поширюють інформацію про створення в місті нових муралів, приваблюють більше людей. Екскурсії та різноманітні фестивалі часто організовуються з метою вивчення та поширення вуличного мистецтва, що породжує дещо несподівану, але дуже бажану галузь в туризмі. Заходи на кшталт фестивалів вуличного мистецтва та муралів місять різноманітні заходи, а також пішохідні екскурсії, які проводяться у співпраці з міською владою або за допомогою приватних агентств.

Отже, важливими з точки зору туризму ознаками муралів є наступні:

- спрямованість на широке коло глядачів, оскільки головною метою муралів є реакція великої аудиторії;
- культура створення муралів нерозривно пов'язана з соціальними, політичними, економічними процесами, які відбуваються в місті та сучасному суспільстві в цілому;
- мурали можуть виступати в якості інструменту для формування повідомлень та ідей для суспільства;
- муральне мистецтво та графіті нерозривно пов'язані один з одним.

Переваги використання муралів, як складової вуличного мистецтва та одного з ресурсів розвитку міського туризму можна визначити наступним чином:

- додають культурної яскравості сучасному місту, а також активно сприяють висвітленню і боротьбі з міськими проблемами;
- вуличне мистецтво формує основу ДНК міста;

- мурали є маркерами ідентичності міста, і таким чином мають змогу забезпечити переваги для окремих людей, громад та міст.

Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МУРАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В МІСТІ КИЇВ

2.1. Історія створення туристичних об'єктів – муралів в Києві

Київ – це місто з величною історією та з туристичним потенціалом. В місті сформувався новий рух, який дозволяє зробити сіру радянську архітектуру більш привабливими, яскравими та незвичними. Київ відвідали митці з різних куточків світу, які втілили на вулицях міста свої проекти, втілювали мистецькі задуми та українські художники-муралісти, які перетворили непривабливі вулиці в цікаві дестинації для туристів з усього світу. Настінні зображення не тільки розповідають міські історії, але і розказують історію та характеризують місцеву громаду. Починаючи з 2014 року в Києві було створено понад 150 муралів. Стінописи буквально розташовані по всьому місту, але більше переважають в центрі. Муралі створюють на стінах будинків XIX та XX століть – на торцевих стінах багатоквартирних будинків, рідше на службових спорудах. Екскурсії, які можуть бути організовані, мають змогу розкрити весь спектр та діапазон монументальних туристичних пам'яток міста, підкреслити особливість старих будинків, а також створити новий досвід вуличного мистецтва. Муралі все більше заохочують відвідувати міста, та стати поштовхом для зростання туризму в столиці [34].

Україна пережила національне пробудження починаючи з 2014 року, коли вплив російської агресії спричинив прояв патріотичних та націоналістичних настроїв в українців, що у свою чергу сформувало загальнонаціональну свідомість та створення нових творчих проектів, які залучили нових іноземних митців та авторів в Україну. Це стало поштовхом для розвитку туризму в Києві, чому також посприяли наступні успіхи столиці, які залучили багато іноземних туристів: фінал Євробачення у 2017

році, Фінал Ліги чемпіонів УЄФА 2018 рок. В цілому це посприяло зміні сприйняття України в іноземних представників.

Від початку Революції гідності відбувся значний розвиток мурального та вуличного мистецтва по всій Україні, але Київ вже впродовж десятиліть мав зразки монументального живопису у вигляді фрески та мозаїки часів УРСР. Відомий факт, що Радянська влада використовувала величезні мозаїки для пропаганди. На сьогодні новітній монументальний живопис мало як пов'язаний з минулим УРСР та фресками радянських часів. Українські та іноземні митці об'єдналися та створили десятки нових творчих проєктів, які втілюють та поєднують сучасні теми. З початку 2014 р. найбільш відчутний став міжнародний інтерес, коли почала виникати тенденція створення серій муралів. Якісні муральні зображення можна вважати позитивною практикою. Настінні зображення в громадських місцях та на будинках є перспективними з боку відродження периферії столиці. Монументальний художній напрямок може принести відчутну вигоду, а також стимулювати економічний розвиток міста внаслідок створення креативних та сучасних просторів, проведення різних комерційних і культурних заходів у вигляді фестивалів та концертів, як наприклад «Mural Social Club».

Настінні зображення та твори митців допомагають підкреслити ідентичність та особливість сучасного міста, турист має змогу побачити минуле та ознайомитись із сьогоденням країни, але мурали мають певну особливість та відмінність від інших монументальних видів мистецтв – зображення мають обмежений термін життя.

З початком незалежності України монументальне мистецтво майже не розвивалося, на його заміну прийшло сучасне стінописне мистецтво, що пізніше переросло у вуличне мистецтво. На початку двохтисячних на вулицях міст почали з'являтися перші несанкціоновані мурали, які зацікавили суспільство. І хоча вони наслідували здебільшого західні зразки, проте дали змогу вирости багатьом художникам, які вивели українське вуличне мистецтво на новий рівень. В різних містах України починають

з'являлись самобутні художники, які поширювали свої думки в різних стилях і техніках.

Поступово ставлення людей до вуличного мистецтва почало змінюватись, коли про вуличних художників стали говорити в пресі, новинах і кіно. Говорити вже не як про вандалів, а як про митців. Тоді в Україні почали проводитись перші фестивалі вуличного мистецтва, як приклад Lviv Street Art або «Вся справа – в капелюсі» в 2012 році, в рамках яких українські та іноземні художники обмінювались досвідом і вже офіційно створювали в місті нові роботи, але спалах популярності муралів став особливо помітним у Києві після 2014 року, коли з'явилося багато художників, які хотіли висловитись на тему складних подій в країні.

Пізніше бажання митців висловитись на тему соціальних проблем в країні підтримала влада. Після чого всього за кілька років у місті реалізували кілька масштабних арт-проектів: «City Art», «Dynamic Urban Culture Kyiv», «Art United Us» та незалежний соціальний проект «Mural Social Club», в рамках яких було створено більше сотні муралів. Засновник творчого проекту по створенню муралів в місті «Art United Us» надихнувся в Лос-Анджелесі, у 2015-му році, коли познайомився з рядом іноземних митців та побачив, як там активно підтримує влада, як місто розвивається загалом, як окремо з'являються настінні витвори мистецтва, коли автор повернувся до Києва, то мав невіддільне бажання почати робити та створити подібний проект.

Врешті-решт, автори проектів прагнули дати людям можливість не тільки насолоджуватися муралами в місті, але і залучити більше туристів, та навчити містян тому, що допоможе по-справжньому зрозуміти альтернативну культуру.

2.2. Досвід мурального туризму (на прикладі європейських міст)

У 2012 році влада **Барселони** почала використовувати вуличне мистецтво як інструмент міської трансформації, а основною метою було залучення туристів та економічна вигода. Проект «Pinacoteca a Cel Obert» з'явився з метою культурного та туристичного зростання громадського, і його формували 24 зображення, які були створені на жалюзі місцевих магазинів в комерційному районі Барселони. Це оновлення закладів виходить за рамки простого оздоблення жалюзі, оскільки воно не тільки спрямоване на покращення бізнесу, але і ще забезпечує нову комунікаційну платформу для їхньої комерційної системи та створення нової туристичної пам'ятки якомога далі від перевантаженої зони центру міста.

Крім того, щоб ознайомити туристів з їх значенням та історією, в літній період в 2018 році було організовано кілька безкоштовних екскурсійних турів за сприяння людей, які пройшли навчання екскурсоводів. На курсі, організованому в минулому році Сантсом-Округ Монжуїк у співпраці з Naturalwalks, навчальним центром Montjuïc та Barcelona Activa [21].

Яскравим прикладом є також **Берлін, Лондон, Лінц та Лісабон**, де вуличні художники набувають популярності, їх запрошують малювати мурали, яскраву зовнішню рекламу на стінах будівель та прикрашати інтер'єри закладів.

Активно розвивають муральний туризм в **Берліні**, де, зокрема, проводять пішохідні екскурсії під назвою «Альтернативні Берлінські тури», тривалість якого складає 3 години. Також для туристів доступні безкоштовні екскурсії [3]. Ще одна компанія під назвою «Berlin Street Art Tours», яка пропонує приватні муральні тури у Берліні [6].

В **Лісабоні** проводять екскурсії арт-стежками міста від Rancho Tours, а також від The Culture trip. Останні пропонують пішохідні екскурсії різними районами міста, наприклад через Мурарія, де можна побачити тематичні мурали, котрі присвячено музичному стилю фадо, який утворився в цій

частині міста. Район міста Байрру-Альту є одним із молодіжних районів Лісабона, тут можна побачити яскраві графіті та мурали, відвідати молодіжні заклади харчування та клуби. [2] Загалом в місті представлений широкий вибір муральних екскурсій: пішохідних, які розраховані на три-чотири години екскурсії, так і турів мінівеном.

Наступним прикладом запровадження муральних турів є **Лондон** – Shoreditch Street Art Tours пропонують екскурсії для невеликих приватних груп до 6 чоловік [26].

Цікавий досвід створення мистецьких турів в місті **Лінц, Австрія**. Water Museums пропонує муральний тур на човні по Дунаю, в районі промислової гавані, де розташована галерея графіті площею 2500 м² та мистецький простір Mural Harbor. Музей пропонує так званий «Mural Boat», де відкривається вид на берегові фрагменти муралів та графіті. Екскурсія триває приблизно 2 години. [19]

Досвід європейських міст демонструє широкий спектр доступних турів, де учасники самостійно можуть вибрати транспортний засіб, наприклад, автобус («TrolleyTours», США), велосипедні екскурсії (м. Будапешт, м. Краків, м. Амстердам), пішки або навіть на човні (м. Лінц, Австрія).

Нижче наведений перелік міст, де найбільш поширені муральний туризм та створення стінописів:

- вуличне мистецтво художника Бенксі, роботи якого прикрасили стіни багатьох споруд європейських міст - Парижа, Брістоля, Лондона ін.;
- Марсель, Франція. Вуличне мистецтво вже не один рік є частиною міста. Муралі сприяють привабливості міста. Відомі райони міста – Cours Julien, The Panier, La Friche de la Belle de Mai. В місті також проводять такі екскурсії для дітей [9].
- Берлін – місто стріт-арту; Берлін офіційно отримав титул «Місто дизайну», а деякі також люблять називати його Меккою графіті та вуличного мистецтва;

- Будапешт, Угорщина. В місті можна знайти понад 60 настінних розписів, більшість з них розташовані в центральній частині міста, а також в єврейському кварталі, який став популярним місцем для створення муралів;
- Лісабон, Португалія. Місто майже в кожному районі має визначні мурали, через те що місто фінансує та активно підтримує місцева влада міста; у Лісабоні є офіційний офіс, який здійснює нагляд за вуличним мистецтвом. Врешті-решт цей екологічний туризм процвітав завдяки пішохідним екскурсіям та фестивалям;
- Азорські острови, Португалія. Місцеві жителі дуже люблять вуличне мистецтво, тому місто організовує фестиваль, куди приїжджають художники та туристи зі всього світу;
- Барселона, Іспанія. За останні роки вуличне мистецтво в Барселоні отримало поштовх в мистецькому напрямку. В місті за останні декілька років пройшло кілька фестивалів вуличного мистецтва, як «The Influencers» та «OpenWall Conference»;
- Стокгольм, Швеція. Для місцевих жителів також відіграє важливу роль. В місті туристичними районами є Snosatra – колишній індустріальний парк, який перетворили на майданчик для створення мистецьких проєктів, а метрополітен міста заслуговує окремої уваги, який туристи вважають найдовшою картинною галереєю;
- Мадрид, Іспанія. Місто розвивається в плані вуличного мистецтва. На сьогодні в місті є декілька районів, де можна побачити настінні малюнки – The Tabacalera Area, Mercado de la Cebada, Malasaña. В місті проводять екскурсії вуличним мистецтвом Мадрида, кожна екскурсія триває близько двох годин.

2.3. Проблеми муралів Києва

Феномен вуличного мистецтва не обійшовся без негативу, який може йти навіть зі сторони місцевих жителів та мешканців будинків. Досить часто надходять повідомлення про вандалізм з боку незнайомих людей, які знищують мурали або псують.

Вже близько двадцяти п'яти років на українських вулицях триває неофіційне протистояння художників, які хочуть нести образи та сенси на вулицю, з комунальниками, що виконують свою роботу і замальовують зображення, а також з перехожими, які і досі часто вважають вуличне мистецтво вандалізмом. На сьогоднішній день, що таке вуличне мистецтво, в Україні і досі розуміють далеко не всі. А тому ставляться до мистецтву на вулицях дуже по-різному [30].

Останнім часом відбувається знецінення муралів через створення рекламних проектів, які навряд можна віднести до екскурсійного маршруту та запропонувати у якості туристського об'єкту. Коли мурали в Україні вже стали мейнстрімом, почало з'являтися більше комерційних вуличних зображень. Великі бренди замовляють розмалювати фасади своїх магазинів, офісів і готелів. З іншого боку, у художників є робота, а пересічні перехожі поступово звикають до стінописів на фасадах будинків. За останні 6-7 років кількість художників, що створюють стінописи, швидко виросла. Зростає і кількість муралів. Тому не всі жителі українських міст встигли зрозуміти, що з вуличних картин є мистецтвом, а що просто зображенням або рекламним проектом. Комерційні проекти все частіше займають перше місце та ховають за собою справжні ідеї. Це процес, що відбувається по всьому світу: поступове знецінення вуличного мистецтва через те, що колись воно стало занадто популярним і занадто багато бажаючих було долучитися до цього процесу, і робота талановитих художників-муралістів з часом губиться в загальній масі.

Сьогодні українське вуличне мистецтво цілком відбиває реальне життя на наших вулицях. Адже тут одночасно живуть художники, які багато років старанно втілюють на вулицях міст нові ідеї, комунальники, які періодично перешкоджають створенню чогось нового, так і власники бізнесу, які хочуть створити комерційний проект і розмалювати фасад будинку.

Створення муралів в місті передбачає поліпшення рекреаційних зон, але насамперед це стосується їх атрактивності і не вирішує головні проблеми міського простору, які присутні в столиці:

- відсутність зручної пішохідної інфраструктури;
- відсутність вело доріжок;
- відсутність зручної навігації для людей з інклюзивними потребами.;
- наявність районів з нерозвинутою інфраструктурою.

В той же час мурали мають змогу зробити місто жвавим, яскравим, надати майданчик для реалізації творчих об'єктів для молоді, а також зацікавити більше туристів. Значною перевагою є також залучення іноземних художників, які створюють роботи на вулицях Києва, публікують результат на своїх сайтах та в соціальних мережах, і таким чином давати змогу іноземцям побачити Україну з іншої сторони [35].

Збереження муралів зіштовхується з рядом різноманітних проблем, існує кількість стінописів, які потребують збереження, але на перше місце виступають технічні проблеми. Так деякі мурали в місті піддаються різкому кліматичному впливу – сонячне випромінювання та дощі, які псують фарбу та зовнішній вигляд. Тривалість життя муралів може бути короткою через розширення та розвиток міст, а також через утеплення фасадів, як сталося з відомою роботою американського художника Ернесто Мараньє, «Дівчина з квітами та пташками», який був розташований на Дарницькій площі в Києві. Куратор проекту Art United Us подав позов у поліцію, адже на стіні з муралом незаконно були встановлені кронштейни, і місце передбачалось для реклами [36].

Ознаки старіння муралів характеризують пошкодження фарби, наявність тріщин та пошкоджень на малюнках, це часто є смертним вироком. Існує ще одна проблема, яка пов'язана зі старінням муралів – це вандалізм, який залишають у вигляді різних позначень аерозольною фарбою, що знищує не тільки мурали, але візуально псує міський простір.

Муралізм не диференціювався від такого виду вандалізму. У багатьох країнах світу настінні розписи все ще називають звичними людству «графіті», але за останні роки вуличні митці обрали муралізм, а не створення яскравих повідомлень на стінах будинків.

Виникла ще одна проблема: крадіжка. В художників, які створювали мурали на вулицях міста не одноразово викрадали обладнання та фарби, а європейські мурали, які є цінними туристичними пам'ятками, бувають вкрадені заради їхньої комерційної цінності. Роботи художника Бенксі – яскравий тому приклад.

Отже, головні проблеми – вандалізм та знищення муралів, створення комерційних та рекламних проектів, які не несуть культурної цінності, а також проблеми технічного характеру, як утеплення фасадів, вплив клімату та старіння муралів.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ТУРИСТИЧНОГО МАРШРУТУ «МУРАЛИ КИЄВА»

3.1. Характеристика основних екскурсійних об'єктів

Ідеєю екскурсії «Муралі Києва» стало багатство муралів столиці України. Маршрут може провести як центральними вулицями Києва, так і завести у віддалені райони міста. Екскурсія дасть загальне уявлення про вуличне мистецтво в Києві. Кожна вулиця, місцевий парк або будівля розповідають певну історію, де можна опинитись свідками історії, хороших моментів або поганих часів в історії, одночасно передбачаючи дух того, що ще має бути. Для ентузіастів вуличного мистецтва в приватному турі Київ може послужити живою енциклопедією творінь на відкритому просторі [37].

Нижче наведений перелік основних п'ятнадцяти екскурсійних об'єктів (муралів), які розташовані в центрі Києва та мають популярність серед туристів та містян (табл.3.1-3.15).

Таблиця 3.1. Характеристика об'єкта 1 (виконано автором за [37])

Картка об'єкта (мурала) №1	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал «Гетьман Павло Скоропадський»
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – Kalias-V Мурал відкрили в 2015 році
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Вулиця Старовокзальна, 12
Характеристика мурала	Мідл-мурал, історичний, живописний.
Додаткові дані (при необхідності)	

Таблиця 3.2. Характеристика об'єкта 2 (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №2	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал «Зникаючий Кашалот»
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – NeverCrew Мурал відкрили в 2017 році.
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Вулиця Саксаганського, 145.
Характеристика мурала	Мідл-мурал, анімалістичний, живописний.
Додаткові дані (при необхідності)	

Таблиця 3.3. Характеристика об'єкта 3 (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №3	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал «Лабіринт проблем»
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – Rustam Qbic Мурал відкрили у 2016 році.
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Розташований на вул. Дмитрівська, 62/20
Характеристика мурала	Мідл-мурал, живописний.
Додаткові дані (при необхідності)	Створений в рамках арт-проєкту Art United Us. Цей мурал неодноразово потрапляв до списку найкращих муралів світу.

Таблиця 3.4. Характеристика об'єкта 4 (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №4	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал «Михайло Грушевський»
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – компанія Kailas-V Мурал відкрили у 2015 році.
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Розташований на вул. Січових Стрільців, 75
Характеристика мурала	Мідл-мурал, історичний, живописний.
Додаткові дані (при необхідності)	Автори створили стінопис на місці старого муралу рекламного характеру.

Таблиця 3.5. Характеристика об'єкта 5 (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №5	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал «Спритний чоловік (Homme habile)»
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – Гійом Альбі Мурал відкрили в квітні 2015 року
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Вулиця Обсерваторна, 3-А
Характеристика мурала	Максі-мурал, декоративний.
Додаткові дані (при необхідності)	Створений у рамках фестивалю «Французька весна в Україні»

Таблиця 3.6. Характеристика об'єкта 6 (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №6	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал «Нічне місто»
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – Sebastian Velasco Мурал відкрили в липні 2016 року
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Вулиця Олеся Гончара, 36
Характеристика мурала	Мідл-мурал, живописний
Додаткові дані (при необхідності)	Створений в рамках проекту Art United Us

Таблиця 3.7. Характеристика об'єкта 7 (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №7	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал «Звірі»
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – ROA Мурал відкрили у 2016 році
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Розташований на вул. Олеся Гончара, 32-а
Характеристика мурала	Мідл-мурал, анімалістичний, графічний
Додаткові дані (при необхідності)	Створений в рамках арт-проекту Art United Us.

Таблиця 3.8. Характеристика об'єкта 8 (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №8	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Чоловік з велосипедом (автопортрет художника)
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – Emanuel Jarus. Мурал відкрили в середині травня 2016 року
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Вулиця В'ячеслава Липинського, 13
Характеристика мурала	Мідл-мурал, побутовий, живописний
Додаткові дані (при необхідності)	Створений в рамках проекту Art United Us

Таблиця 3.9. Характеристика об'єкта 9 (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №9	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал «Свобода»
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – Алекс Максїов Мурал відкрили у 2016 році.
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Вул. Івана Франка 12.
Характеристика мурала	Мідл-мурал, анімалістичний, живописний
Додаткові дані (при необхідності)	Створений в рамках арт-проекту Art United Us.

Таблиця 3.10. Характеристика об'єкта 10 (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №10	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал «Вісник життя»
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – Олександр Брітц Мурал відкрили у листопаді 2015 року
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Вул. Рейтарська, 7-б
Характеристика мурала	Мідл-мурал, анімалістичний, живописний
Додаткові дані (при необхідності)	Символіка зображення пов'язана з тим що у дворі одного з будинків по цій вулиці вже понад двадцять років живуть ворони (круки).

Таблиця 3.11. Характеристика об'єкта 11 (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №11	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал «Конвалія» або «Леся Українка»
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – Гвідо ван Гелтон Мурал відкрили у 2015 році.
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Вул. Стрілецька, 28
Характеристика мурала	Мідл-мурал, побутовий, живописний
Додаткові дані (при необхідності)	Мурал за мотивами Лесі Українки з'явився в межах проекту CityArt.

Таблиця 3.12. Характеристика об'єкта 12 (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №12	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал «Гімнастка»
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – Фінтан Мегі Мурал відкрили у 2015 році
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Вул. Стрілецька, 12
Характеристика мурала	Мідл-мурал, побутовий, живописний
Додаткові дані (при необхідності)	Було створено в рамках арт-проекту City Art

Таблиця 3.13. Характеристика об'єкта 13 (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №13	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал «Іспанський чоловік»
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – іспанський художник Aruz Мурал відкрили у 2015 році.
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Вул. Велика Житомирська, 6А
Характеристика мурала	Мідл-мурал, побутовий, живописний
Додаткові дані (при необхідності)	Створений в рамках арт-проекту City Art.

Таблиця 3.14. Характеристика об'єкта 14 (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №14	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал із зображенням Сергія Нігояна
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – Alexandre Farto (Vhils) Мурал відкрили у 2015 році на території скверу Небесної Сотні.
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Розташований на території скверу Небесної Сотні.
Характеристика мурала	Мідл-мурал, побутовий, графічний
Додаткові дані (при необхідності)	Сергій Гагікович Нігоян (2 серпня 1993 – 22 січня 2014) – український революціонер вірменського походження, учасник Євромайдану, Герой України.

Таблиця 3.15. Характеристика об'єкта (виконано автором за[37])

Картка об'єкта (мурала) №15	
Найменування об'єкта (первісне й сучасне), а також назва, під якою пам'ятник відомий серед місцевих жителів	Мурал «Берегиня»
Опис об'єкта (автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіального напису, особливості)	Художник – Mata Ruda (Карл Міллер Еспіноза) Мурал відкрили 24 липня 2016 року
Місцезнаходження об'єкта, його поштова адреса, під'їзд і підхід до нього	Розташований на тильному боці будинку у провулку Тараса Шевченка, 1
Характеристика мурала	Максі-мурал, побутовий, живописний
Додаткові дані (при необхідності)	Образ Березині, жіночий дух

Мурали в Києві прийнято класифікувати таким чином: вони можуть бути графічними, живописними або декоративними. Живописні мурали реалістичні, художньо передають різноманітність кольору, світлотінь, простір або глибину зображення. Декоративні мурали поєднують національні орнаменти, декоративний розпис. Мурали також можна поділяти за розміром – міні-мурали (маленькі), мідл-мурали (середні), максі-мурали (великі).

Інформаційне забезпечення екскурсійного маршруту. Інформацію по муралах Києва можна знайти на багатьох веб-сайтах в Інтернеті:

- інформація на веб-сайтах, якими керують туристи, аматори та любителі вуличного мистецтва (як наприклад блоги та онлайн-галереї). Наприклад, Kyiv Mural, Art United Us. [4, 16];
- інформація в місцевих та національних ЗМІ. Наприклад, на сайтах Укрінформ, ВВС Україна, Радіо Свобода та Хмарочос [30, 39, 41];
- інформація та презентація від авторів муралів на своїх веб-сайтах та сторінках в соціальних мережах. Наприклад, на сайтах [4];

3.2. Опис екскурсійного маршруту

В ході роботи створено маршрут екскурсії, яка охоплює 15 основних муралів центральної частини міста. Як відомо, центральна частина міста Київ має найбільше скупчення різноманітних туристичних об'єктів, зокрема муралів. Для більш зручної навігації, для туристів розроблено карту, якою можна зручно користуватися за допомогою мобільного додатку «MapsMe», а також через комп'ютер. Окремо на карті можна побачити фото об'єкта, його назву, місце розташування та загальний короткий опис мурала. З картою маршруту можна ознайомитись через посилання: [Екскурсійний маршрут "Мурали Києва"](#)

Картосхему маршруту також представлено на рис. 3.1 та 3.2.

Рис. 3.1. Еккурсійний маршрут «Мурали Києва», частина 1 (створено автором)

Загальна протяжність маршруту «Мурали Києва» становить 6.8 км. Час екскурсії - 2 години, з розрахунку 4-5 хв на кожний об'єкт. Тривалість огляду може регулюватися через різні обставини: бажання екскурсантів зробити більше фото, запитати подробиці створення того чи іншого муралу тощо. Маршрут має 11-12 головних об'єктів і кілька додаткових, які можна включити в маршрут за сприятливих умов. Початок екскурсії від вулиці Старовокзальна, 12, в напрямку до провулку Тараса Шевченка (неподалік від станції метро Майдан Незалежності).

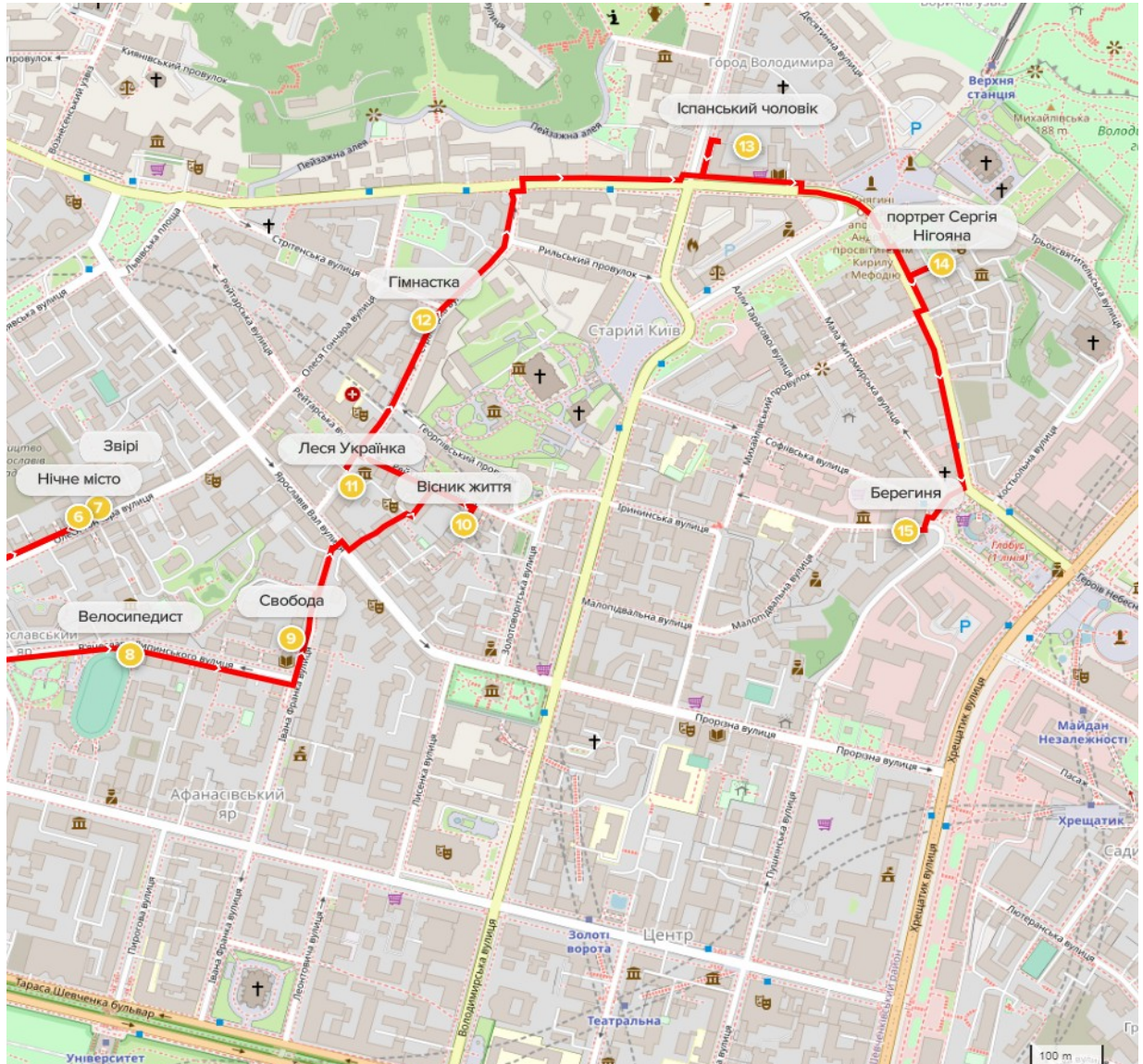

Рис. 3.2. Екскурсійний маршрут «Мурали Києва», частина 2 (створено автором)

Тема екскурсії: сучасні мурали міста.

Мета екскурсії: продемонструвати красу та особливість сучасного вуличного мистецтва та розкрити потенціал муралів Києва як мистецьких об'єктів.

Вид екскурсії: пішохідна.

Зміст екскурсії. Початок екскурсії з вулиці Старовокзальної, 12, де неподалік від центрального залізничного вокзалу знаходиться перший об'єкт

показу. На муралі №1 зображений Гетьман Павло Скоропадський (дод. А, рис.А.1). Стінопис створено в 2015 році художниками Kalias-V, які створюють мурали на історичну тематику.

Далі шлях лежить до мурала №2 «Зникаючий Кашалот», на вул. Саксаганського, 145. Мурал створено в 2017 році творчою командою – NeverCrew, які відомі роботами на тему глобального потепління (дод. А, рис.А.2). Тематика їх робіт зазвичай несе екологічний характер, автори хочуть пояснити людству, як їх діяльність агресивно впливає на тваринний світ і навколишнє середовище.

Далі дорога веде вулицею Саксаганського до наступного муралу №3 на вулиці Дмитрівській (дод. А, рис.А.3). Дорога складає 12 хв., в цей час екскурсанти почують історію створення муралів в столиці. Мурал під назвою «Лабіринт проблем» розташований на стіні готелю за адресою вул. Дмитрівська, 62/20. Мурал був створений російським художником Rustam Qbic в 2016 році. Стінопис особливий, бо потрапив в топ-10 популярних муралів світу за версією видання StreetArtNews. Тематика муралу має філософський фундамент, який демонструє туристу. Сенс муралу полягає в тому, що наше життя – це лабіринт вирішення проблем, кожен з нас знаходить вирішення своїх питань та виходить з цього лабіринту.

Дали рух продовжується вулицею Тургенєвською до наступного пункту на вулиці Січових Стрільців, 75, до муралу №4 із зображенням Михайла Грушевського (створений у 2015 р.), (дод. А, рис.А.4). Робота також виконана творчою групою Kalias-V, які активно працюють над створенням історичних муралів в Києві. До цього на стіні вже існував мурал, щоправда рекламний.

Далі маршрут пролягає через вулицю Січових Стрільців, до вулиці Некрасівської, яка приведе нас на Обсерваторний провулок, 3А, де розташований наступний мурал - «Спритна людина» (№5), автор - Гійом Альбі (дод. А, рис.А.5). Стінопис має абстрактну тематику та яскраві

кольори, був відкритий у 2013 році в рамках культурного фестивалю «Французька весна».

Продовжуємо рух від муралу №5 «Спритна людина» прямо по Чеховському провулку та повертаємо вліво на вулицю Олеся Гончара, 36, де розташовано одразу два мурали створені в рамках проекту Art United Us. Дорога від муралу № 5 до об'єкту №6 займає 13 хв. пішки. По шляху слідування, туристи дізнаються європейський досвід створення муралів та муральних екскурсій. Мурал №6 «Нічне місто» створив художник Sebastian Velasco у 2016 році (дод. А, рис.А.6). Автор настільки був вражений нічним Києвом, що вирішив створити тематичний стінопис. Наступний мурал №7, анімалістичної тематики, розташований за адресою Олеся Гончара, 32-а і має назву «Звірі» (дод. А, рис.А.7). Автор - бельгійський художник ROA, який під час створення проекту мав певні проблеми зі здоров'ям, але це не завадило йому закінчити мурал.

Об'єкти №6 та №7 на карті - розглядаються як такі, що можуть бути виключені з маршруту, якщо обставини призведуть до порушення часових рамок екскурсії і необхідності скоротити маршрут. Такими обставинами можуть бути, зокрема: несприятливі погодні умови, особлива зацікавленість групи певним об'єктом і необхідності приділити йому більше часу, а також специфікою екскурсантів.

За умови виключення з маршруту об'єктів №6 та 7, далі рухаємось повз сквер ім. Чкалова до Святославського яру. Перед нами відкриється великий простір, де розташований київський велотрек, а поряд, за адресою вул. Липинського, 13 – мурал №8 з велосипедистом (дод. А, рис.А.8). Це автопортрет художника Emanuel Jagus, який був створений в рамках проекту Art United Us.

Далі рухаємось вулицею Липинського, повертаємо вліво та виходимо на вул. Івана Франка 12, де розташований наступний об'єкт - мурал №9 під назвою «Свобода», на якому зображена синиця (дод. А, рис.А.9). Створений в рамках арт-проєкту Art United Us.

Продовжуємо рух вулицею Івана Франка до точки №10 мурал «Вісник Життя» (розташований за адресою вул. Рейтарська 7-б), (дод. А, рис.А.10). Мурал має визначену символіку, оскільки у внутрішньому дворі одного з сусідніх будинків уже кілька десятиліть живуть ворони (круки).

Рухаючись далі по вулиці Рейтарській група виходить на вул. Стрілецьку, де розташований наступний мурал - №11 «Конвалії», або «Леся Українка», який створили влітку 2015 року на стіні будинку біля Золотих воріт. Автора муралу надихнув вірш Лесі Українки «Конвалія» (дод. А, рис.А.11).

До наступного об'єкту рухаємось по вул. Стрілецька, оглядаючи дорогою зразки київської архітектури. Пункт №12 - мурал «Гімнастка», створено у 2015 році відомим художником з Австралії – Фінансом Маггі (дод. А, рис.А.12).

До муралу під назвою «Іспанський чоловік» (№13) рухаємось по вул. Стрілецькій до перехрестя з вул. Велика Житомирська (це займе 7 хв.). Розповідь під час руху присвячена досвіду створення муралів в інших українських містах. Мурал №13 за адресою вул. Велика Житомирська, 6А. створив іспанський художник Агузу 2015 році (дод. А, рис.А.13).

Далі рухаємось по вул. Велика Житомирська, виходимо на вул. Михайлівська і повз Михайлівську площу йдемо до скверу ім. Небесної Сотні, де у 2015 році було створено мурал із зображенням Сергія Нігояна, який загинув 22 січня 2014 року від кульового поранення на Майдані Незалежності (дод. А, рис.А.14).

Шлях до останнього на маршруті муралу №15 лежить через Михайлівську вулицю в напрямку Майдану Незалежності (дод. А, рис.А.15). Дорогою обговорюємо проблеми збереження муралів та ті, з якими зіштовхуються автори. Проходимо повз Софіївську вулицю та повертаємо на провулок Тараса Шевченка, де розташований останній мурал екскурсії під назвою «Берегиня», створений 24 липня 2016 року художником Mata Ruda

(Карл Міллер Еспіноза). Після огляду робимо підсумки екскурсії та закінчуємо маршрут.

Технологічна карта екскурсії представлена в табл. 3.1.

Таблиця 3.1. Технологічна карта екскурсії (виконано автором за [40])

Ділянки (етапи) пересування маршрутом, від місця збору екскурсантів до останнього пункту на конкретній ділянці маршруту	Місця зупинок	Об'єкт показу	Тривалість	Основний зміст	Вказівки з організації	Методичні вказівки
1	2	3	4	5	6	7
Початок маршруту. Ділянка 1. Старовокзальна-Саксаганського	Старовокзальна, 12.	№1 Гетьман Павло Скоропадський.	5 хв.	Коротка розповідь про муральний туризм, створення перших муралів в столиці, особливості муралу.	Група знайомиться з першим муралом нашої екскурсії.	Під час екскурсії використовую розповідний стиль висловлювання з прийомами попереднього огляду муралів, прийоми опису, коментування.
Ділянка 2. Саксаганська-Дмитрівська	вул.Саксаганського, 145	№2 «Зникаючий Кашалот»	4 хв.	Розповідь про творчу команду– NeverCrew, які відомі темою глобального потепління.	Рухаємось з групою в напрямку нашого наступного муралу.	Для опису кожного муралу на маршруті доречно використовувати прийом пояснення.
Ділянка 3. вул. Саксаганського – Дмитрівська вулиця	вул. Дмитрівська, 62/20	№3 «Лабіринт проблем»	4 хв	Екскурсанти почують історію створення муралів в столиці, а також особливості муралу.	Екскурсанти стають біля муралу, оглядають вулицю.	Застосовуємо прийом пояснення та опису, мурал має сенс та філософську тематику, яку треба пояснити.
Ділянка 4. Січових Стрільців, 75	Січових Стрільців, 75,	№4 Михайло Грушевський	4 хв.	Розповідь про творчу групу Kalias-V та Створення муралів на історичні теми.	Зупиняємось біля муралу, роздивляємось малюнок ближче.	Використовуємо прийом руху біля
Ділянка 5. вул.	Обсерваторний провулок,	№5 «Спритна	3 хв	Розповідь про створення муралу в	Екскурсанти стають	

Некрасівська, Обсерваторний провулок, 3А.	3А	людина»		рамках культурного фестивалю «Французька весна».	поряд. Оглядаємо мурал.	об'єкта, щоб показати масштаби та розміри муралу.
Ділянка 6. Олеся Гончара, 36, Ділянка 7. Олеся Гончара, 32-а <i>(№6 та №7 розглядаються як такі, що можуть бути виключені з маршруту).</i>	Олеся Гончара, 36 Олеся Гончара, 32-а	№6 «Нічне місто», №7 «Звірі»	6 хв.	Розповідаємо про європейський досвід створення муралів та муральних екскурсій. Особливості створення муралів, що надихнуло та мотивувало авторів муралів.	Зупиняємо сь разом з групою екскурсантів на вулиці. Пропонуємо оглянути архітектур у навколо.	Використовуємо прийом попереднього огляду муралів, а також прийоми опису.
Ділянка 8. ім. Чкалова, Святославський яр.	вул. Липинського, 13	№8 «Велосипедист	5 хв.	Тематичний мурал біля Велотреку. Розповідь про інші роботи автора Emanuel Jagus.	Екскурсанти оглядають місцевість «Старий Київ» та основні вулиці	Застосовуємо прийом попереднього огляду муралів
Ділянка 9. Вул. Липинського, вул. Івана Франка.	Івана Франка 12	№9 «Свобода»	4 хв.	Розповідаємо, чому саме цей мурал має таку назву і як пташка пов'язана зі свободою.	Екскурсанти підходять до кийвського Велотреку, з цієї точки добре оглядається мурал та площа.	Використовуємо прийом руху біля об'єкта, щоб показати масштаб площі біля Велотреку та висоту муралу.
Ділянка 10. Вул. Івана Франка, Рейтарські 7-б	Рейтарська7-б	№10 «Вісник Життя»	5 хв.	Особливості тематичного муралу. У дворі будинку живуть ворони.	Є можливість потрапити у дворик, де живуть ворони. Підводимо екскурсантів ближче до муралу. Екскурсанти	Прийом характеристики, прийом попереднього огляду муралів
Ділянка 11. вул. Рейтарська, вул. Стрілецька	вул. Стрілецька, 28	№11 «Конвалії», або «Леся Українка»	4 хв.	Розповідаємо, що в сусідньому будинку зупинялась Леся Українка.	ти зупиняються, оглядають	Використовуємо прийом руху біля об'єкта, щоб показати масштаб

Ділянка 12. вул. Стрілецька, вул. Велика Житомирська.	Стрілецька, 12	№12 «Гімнастка»,	4 хв.	Розповідаємо особливості муралу, хто на ньому зображений, розглядаємо архітектуру.	місцевість та основні вулиці. Рухаємось з групою в напрямку нашого наступного муралу.	муралу. Прийом характеристики та прийом опису. Використовуємо прийом руху біля об'єкту.
Ділянка 13 вул. Велика Житомирська, вул. Михайлівська, Михайлівська площа	вул. Велика Житомирська, 6А	№13 Іспанський чоловік»	4 хв	Розповідаємо про сутність українських муралів та досвід створення муралів в інших українських містах.	Група підходить ближче до муралу та зупиняємось.	Застосовуємо прийом попереднього огляду муралу.
Ділянка 14. вул. Михайлівська,	Розташовані на території скверу Небесної Сотні.	№14 «Сергій Нігоян»	4 хв.	Розповідаємо про особливості створення муралу, а також історію часів Революції Гідності.	Заходимо в сквер ім. Небесної Сотні разом з екскурсантами, тут найкраще видно мурал. Рухаємось в напрямку до ст.	Прийом характеристики об'єкта. Застосовуємо прийом попереднього огляду муралу.
Ділянка 15. Майдан Незалежності, провулок Тараса Шевченка	Розташовані поряд ст. м. Майдан Незалежності	№15 «Берегиня»	5 хв.	Робимо підсумки екскурсії та закінчуємо наш маршрут	Метро «Майдан Незалежності» по маршруту, зупиняємось трохи вище по вулиці, щоб краще оглянути.	Використовуємо прийом коментування, робимо підсумки екскурсії.

ВИСНОВКИ

В процесі роботи над темою було досліджено сутність мурального та міського туризму та їх вплив на міське середовище і туристичну діяльність.

Мурали столиці розглядаються як ресурс міського туризму, котрий є частиною міського простору, який збагачує місто, формує його характер та позитивний імідж. Як основні проблеми існування муралів в Києві, визначено: вандалізм та цілеспрямоване знищення муралів, створення комерційних та рекламних проектів, які не несуть для міста культурної цінності, а також проблеми технічного характеру (знищення під час утеплення фасадів, вплив клімату, старіння муралів).

У другій частині роботи розглянуто розвиток мурального туризму в містах Європи, зокрема Берліні, Лісабоні, Лондоні, Лінці та Барселоні. Окремо визначено історію створення туристичних об'єктів (муралів) на прикладі міста Київ. Перші серйозні мурали почали з'являтися в Україні у 2014 році за сприянням творчих проектів Art United Us, City Art, які залучили іноземних та українських митців. Таким чином, це допомагає заохочувати нових туристів відвідувати міста та стати поштовхом для зростання туризму в столиці, а також покращувати вигляд міста, зробити його колоритним та жвавим.

В третьому розділі представлено авторський екскурсійний маршрут «Мурали Києва», розрахований на 2 год. Маршрут охоплює 15 основних стінописів центральної частини міста. Під час роботи над маршрутом розроблено інтерактивну карту на основі ресурсу [AllTrails](#). Окрім позначення маршруту карта містить інформацію по кожному з об'єктів: зображення, адресу його розташування, короткий опис мурала з вказівкою авторства та часу створення.

Отже, можна зробити висновок, що мурали є сучасним мистецьким об'єктом, які покращують загальний міський ландшафт, сприяють формуванню нового мистецького простору, позитивно впливають на бренд та

імідж міста. Створюючи своєрідну ідентичність міського середовища, вони сприяють тому, що міський простір стає туристично забарвленим і допомагають заохотити до прогулянок містом більше українських та іноземних туристів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 10 European street art festivals in 2018 to put on your calendar. URL: <https://dutchgirlinlondon.com/2018/04/15/10-european-street-art-festivals-2018/> (Last Accessed: 20.04.2021)
2. A Walking Tour of Lisbon's Best Street Art. URL: <https://theculturetrip.com/europe/portugal/lisbon/articles/a-walking-tour-of-lisbons-best-street-art/> (Last Accessed: 28.04.2021)
3. Alternative Berlin tours. URL: <https://alternativeberlin.com/#alternativeberlin-tour> (Last Accessed: 28.04.2021)
4. Art United Us. URL: <http://artunitedus.com/> (Last Accessed: 22.04.2021)
5. Ashworth, G., & Page, S. J. 2011. Urban tourism research: Recent progress and current paradoxes. *Tourism Management*, 32(1), 1-15.
6. Berlin street art private tour. URL: <https://berlinstreetart.com/the-tour/> (Last Accessed: 28.04.2021)
7. Çiraci, H., Turgut, S., Kerimoğlu, E.. 2008. A Governance Model for Sustainable Tourism Development: the Case of Frig Valley, İ.T.Ü. *Journal A/B/C/D: A, Architecture, Planning and Design, in Turkish, forthcoming, this paper prepared from the research project, titled 'Sustainable Tourism Development based on Network Behaviours of Cities in Regional Planning and a Governance Model for Frig Valley'* p.1-3
8. Gralińska-Toborek A. 2014. Experience of Art in Urban Space: Lodz: *Biblioteka Publishing House*. 293 s.
9. Guided tour and exhibitions dedicated to street art. URL: <https://www.marseille-tourisme.com/en/discover-marseille/blog-marseille/discover-street-art-in-marseille/> (Last Accessed: 01.05.2021)
10. Hall, C.M., Ram, Y. and Shoval, N. (Eds) 2018, *The Routledge International Handbook of Walking*, Routledge, Abingdon.
11. Handy, S. 1996. Understanding the Link between Urban Form and Nonwork Travel Behavior, *Journal of Planning Education and Research*.15: 183-198.

12. IPK International 2015, Tourismus als globaler Wachstumstreiber. *Press Release* at ITB Berlin, 4. März
13. Iwona Jazdzewska. 2017. Murals as a tourist attraction in a post-industrial city: a case study of Łódź (Poland), *Tourism*, 27/2
14. Karupiah, P. and Bello Bada, A. 2018, “A qualitative study on walking in the Penang Botanical Gardens, Malaysia”, *Annals of Leisure Research*, Vol. 21 No. 2, pp. 199-214.
15. Korstanje, Maximiliano. Murals and tourism: heritage, politics and identity. *Journal of Tourism and Cultural Change*. 2018. Available at: https://www.researchgate.net/publication/329312962_Murals_and_tourism_heritage_politics_and_identity (Last Accessed: 11.04.2021)
16. Kyiv Mural - Interactive map. URL: <https://kyivmural.com/> (Last Accessed: 22.04.2021)
17. Leser H. 1997. Diercke Wörterbuch Allgemeine Geographie. München: Braunschweig, S. 25
18. Mural - The History and The Meaning, *Art History*: веб-сайт. URL: <https://www.widewalls.ch/magazine/what-is-a-mural-the-history-and-meaning> (Last Accessed: 03.05.2021)
19. Mural Harbor – Harbor Gallery, Linz, Austria. URL: <https://www.watermuseums.net/museum/mural-harbor-harbor-gallery-linz-austria/> (Last Accessed: 02.05.2021)
20. Myriam Jansen-Verbeke, 1986, Inner-city tourism: Resources, tourists and promoters, *Annals of Tourism Research*, Volume 13, Issue 1, 79-100 [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(86\)90058-7](https://doi.org/10.1016/0160-7383(86)90058-7) (Last Accessed: 04.05.2021)
21. Noves rutes per la Pinacoteca a Cel Ober. URL: https://ajuntament.barcelona.cat/sants-montjuic/ca/noticia/els-comercos-de-leix-sants-les-corts-respiren-art-3_723682 (Last Accessed: 03.05.2021)
22. Omar S.S, Dr. Sakip SRM, Akhir N.M. 2016. Bringing the New to the Old: Urban Regeneration through Public Arts. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. (234). 515-524.

23. Paul Walsh «Mural» vs. «Graffiti» vs. «Street Art»: my definitions. URL: <http://paulwalsh.co.nz/mural-vs-graffiti-vs-street-art-my-definitions/> (Last Accessed: 04.05.2021)
24. Perepelycja, O. Berlynskyj stryt-art 2018. URL: https://www.onetwotrip.com/ru/blog/germany/berl_in-street-art/ (Last Accessed: 01.05.2021)
25. Street art English Oxford Living Dictionaries – UNWTO (2012) Global Report on City Tourism. AM Reports, Volume Six Madrid: UNWTO.
26. Street Art Tours in Shoreditch London. URL: <https://www.shoreditchstreetarttours.co.uk/> (Last Accessed: 30.04.2021)
27. Tahereh Karimi, Pedestrian Passage in Historical Textures (Case Study: Sepah Street in Qazvin) URL: https://arastirmax.com/sites/default/files/filefield_paths/5000138728-5000239174-1-pb.pdf (Last Accessed: 11.10.2020)
28. Urban Mexican muralism RL: <https://www.widewalls.ch/magazine/mexican-muralism-muralists> (Last Accessed: 28.04.2021)
29. Yulia A. Olishevskaya, 2019, Murals as the newest tourist resources: the case of Kyiv. *Journ. Geol. Geograph. Geoecology*, 29(2), 364–376. doi: 10.15421/112032
30. Від мистецтва до плям: як у Києві сприймають мурали: веб-сайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/12/151214_mural_kyiv_dk (дата звернення: 03.05.2021).
31. Гаврилюк Б. Український мурал-арт у контексті світового мистецтва. *Вісник Львівської національної академії мистецтв* 2018. Вип. № 37. С. 241-254.
32. Дуцяк И. З. Терехух А. А. Методологічні аспекти аналізу ресурсів міського туризму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/13-2015/33.pdf> (дата звернення: 10.10.2020).

33. Знай героїв в лице: українські художники-муралісти: веб-сайт. URL: <https://telegraf.design/znaj-gerojev-v-litso-ukrainskie-hudozhniki-muralisty/> (дата звернення: 05.09.2020).
34. Тищенко Ігор, Грищенко Маріч, Поднос Варвара, Вербицький Іван. Муралі — втілення символічної влади для зміни образу міста. Mistosite: веб-сайт. URL: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/muraly-vtilennya-symvolichnoyi-vlady-dlya-zminy-obrazu-mista> (дата звернення: 12.04.2021).
35. Колісник О. В., Пономарьова Н. С. Муралі як засіб соціальних комунікацій. Порівняння світового досвіду. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/14674/1/artdes_2019_N2_P062-073.pdf (дата звернення: 01.05.2021).
36. Місто образило художника: у Києві знищили величезний мурал – заради місця під рекламу: веб-сайт. URL: <https://www.5.ua/kyiv/misto-obrazylo-khudozhnyka-u-kyievi-znyshchyly-velycheznyi-mural-zarady-mistsia-pid-reklamu-202066.html> (дата звернення: 01.05.2021).
37. Муралі Шевченківського району (Київ): веб-сайт. URL: <https://zefit.in.ua/murali-shevchenkivskogo-rajonu-kiyiv/> (дата звернення: 01.05.2021).
38. Муральний бум. Добірка найяскравіших вуличних муралів України. Рудана: веб-сайт. URL: <https://rudana.com.ua/news/muralnyy-bum-dobirka-nayyaskravishyh-vulychnyh-muraliv-ukrayiny> (дата звернення: 11.10.2020)
39. На корпусі КПІ з'явився новий мурал, а монументальне панно все ще під загрозою. Що відбувається? URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2021/04/23/nakorpusi-kpi-zyavyvsya-novyj-mural-a-monumentalne-panno-vse-shhe-pidzagrozoyu-shho-vidbuvayetsya/> (Last Accessed: 29.04.2021)
40. Технологічна карта екскурсії. URL: https://tourlib.net/books_ukr/vt_dod6.htm (дата звернення: 03.05.2021).
41. ТОП найкращих муралів України. Інфографіка. https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/3126745-top-najkrasih-muraliv-ukraini-infografika.html URL: (Last Accessed: 04.05.2021)

42. У Києві налічується 159 муралів: найбільше у Дарницькому, найменше – в Дніпровському районі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-muraly-kyiv-raiony/30987880.html> (Last Accessed: 04.05.2021)

ДОДАТКИ

Рис. А.1. Мурал «Павло Скоропадський»

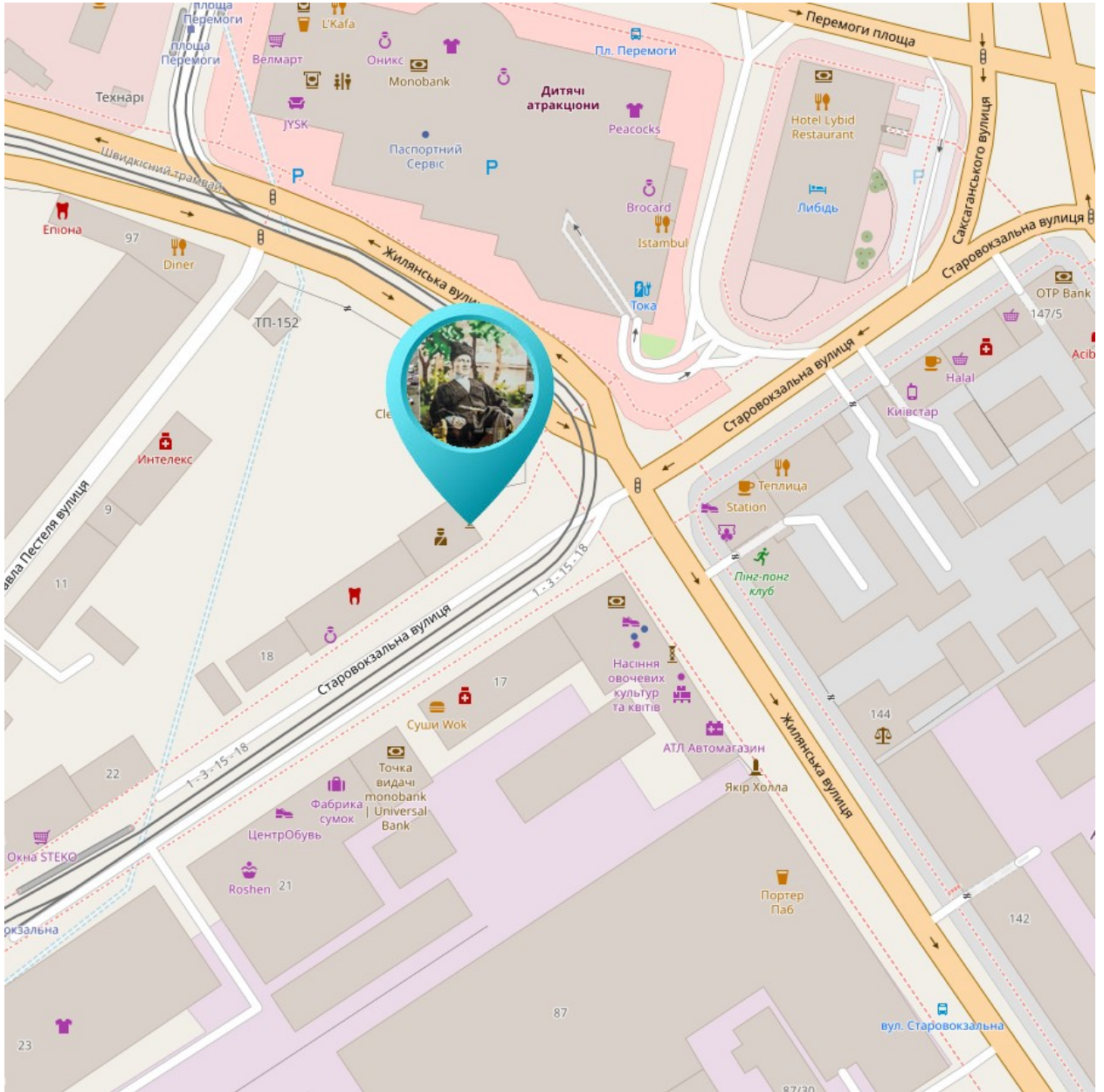

Рис. А.2. Мурал «Зникаючий Кашалот»

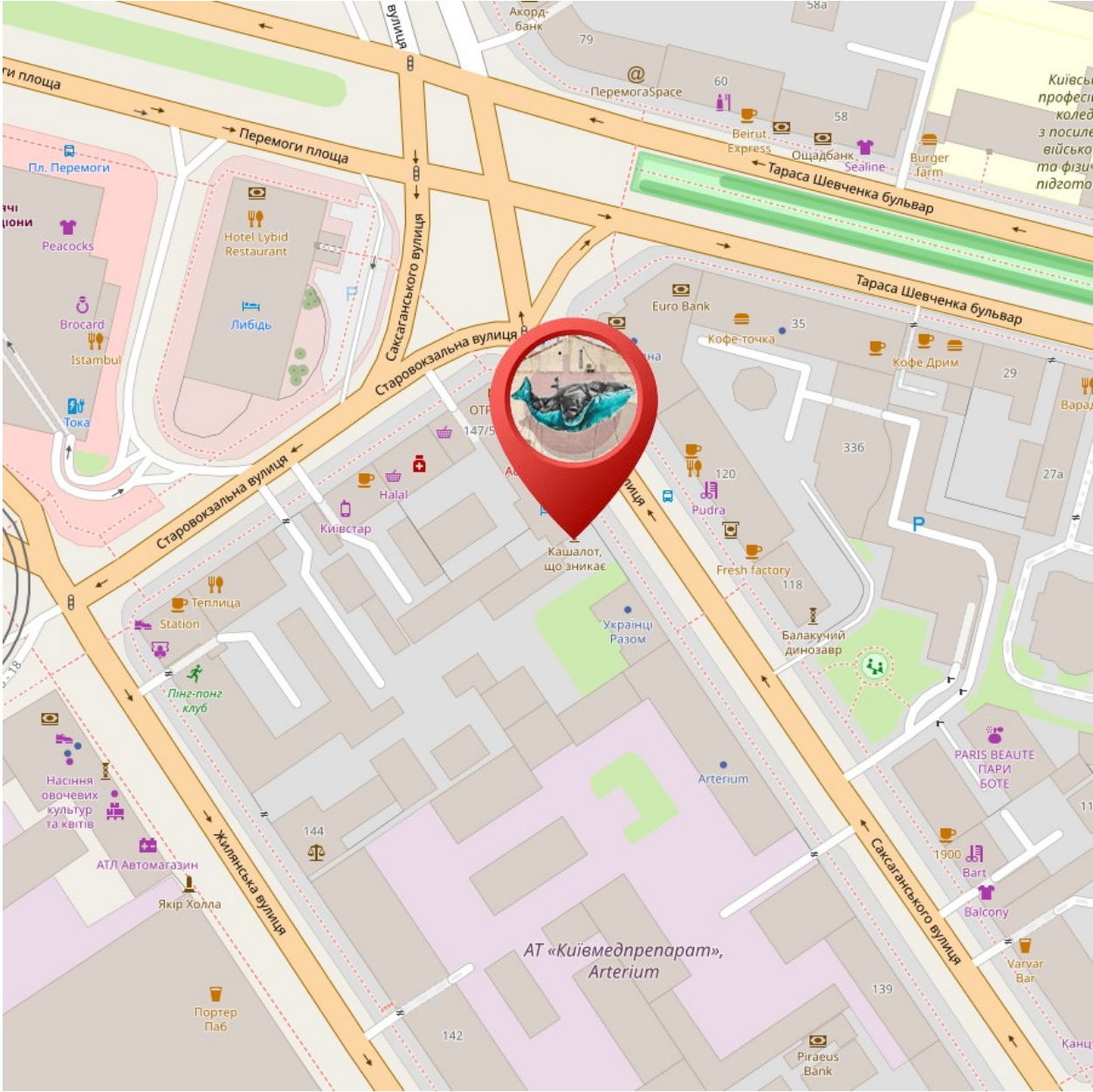
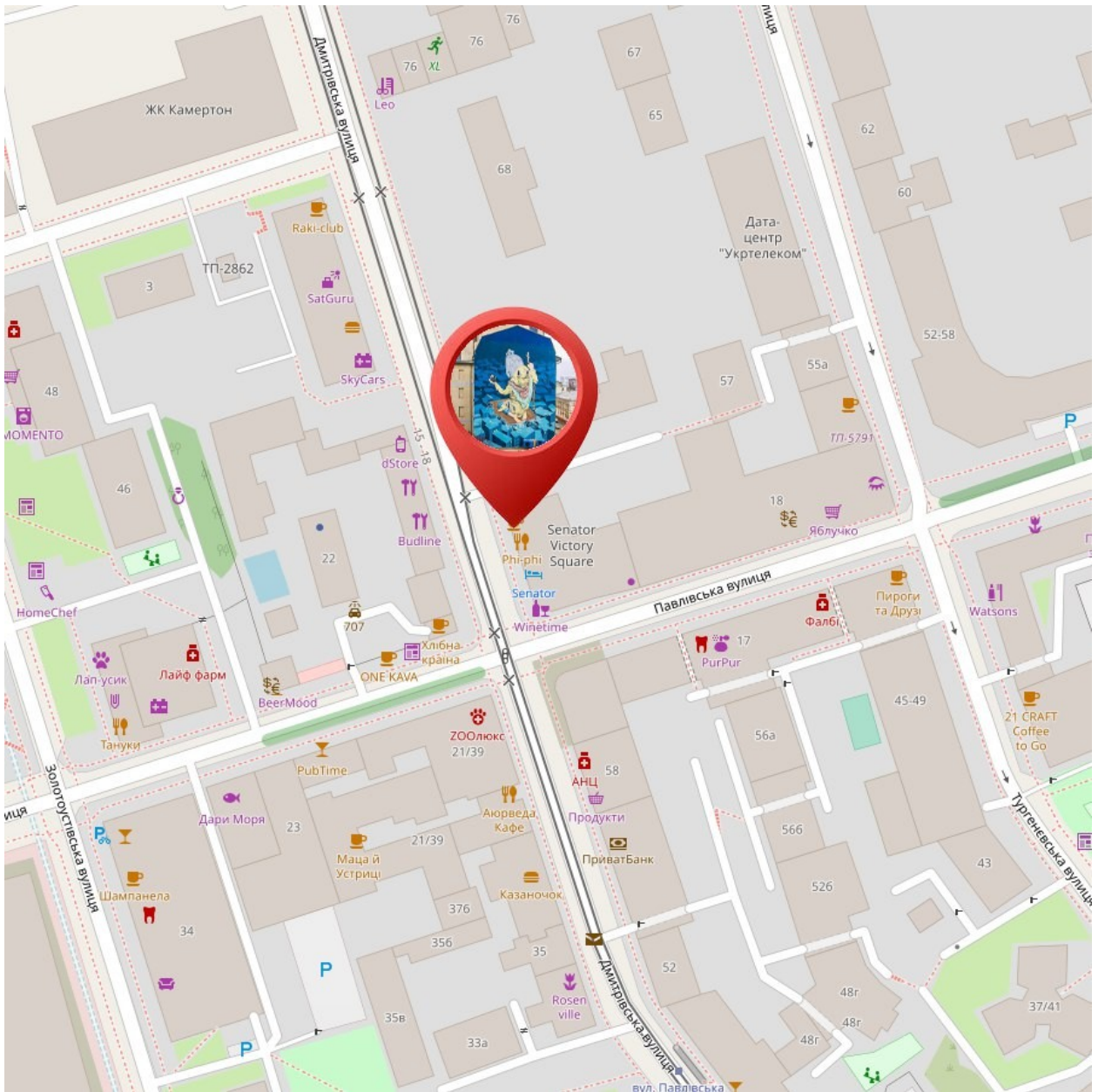
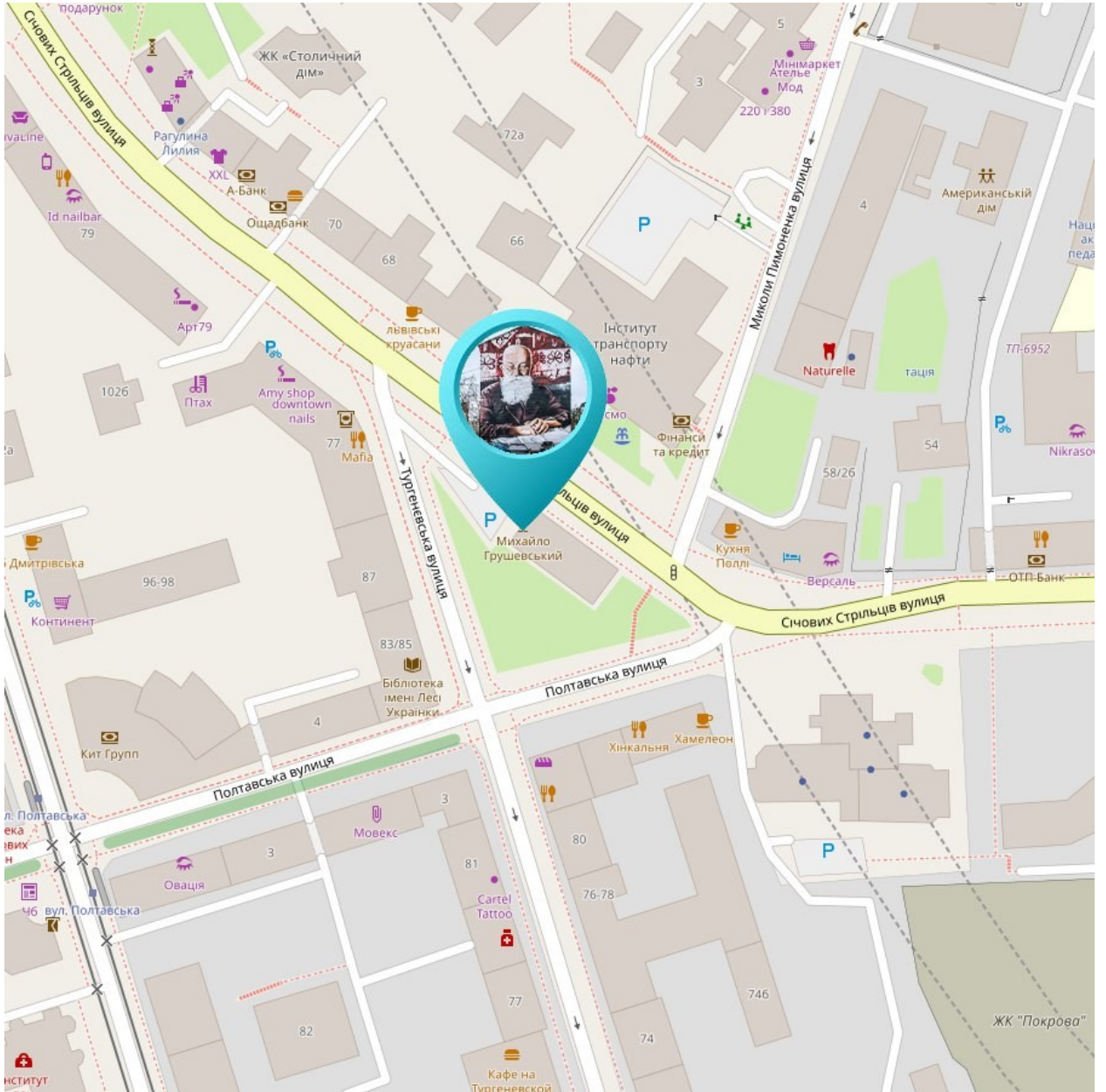

Рис. А.3. Мурал «Лабіринт проблем»

Додаток А

Рис. А.4. Мурал «Михайло Грушевський»

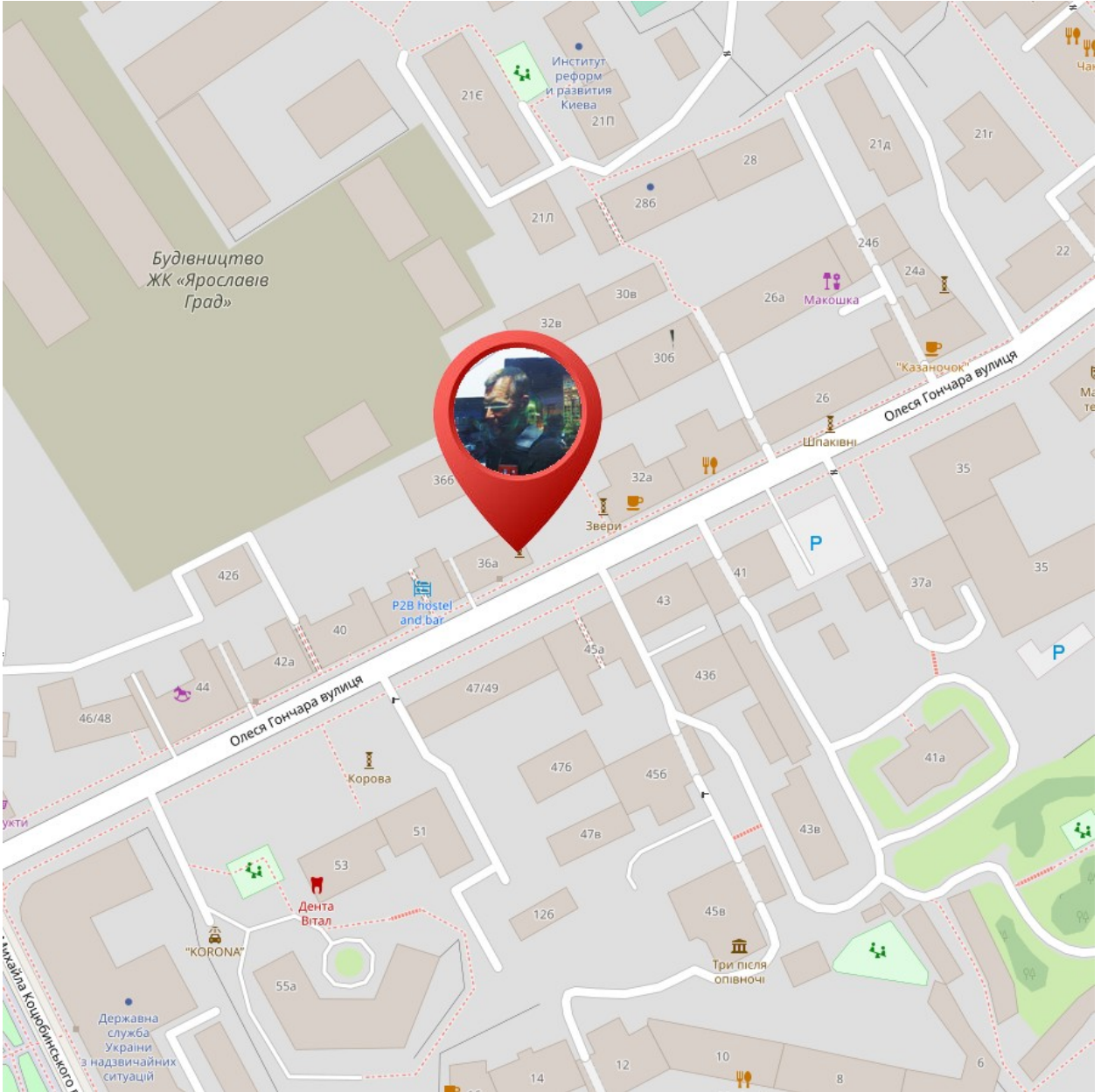
Додаток А

Рис. А.5. Мурал «Спритна людина»

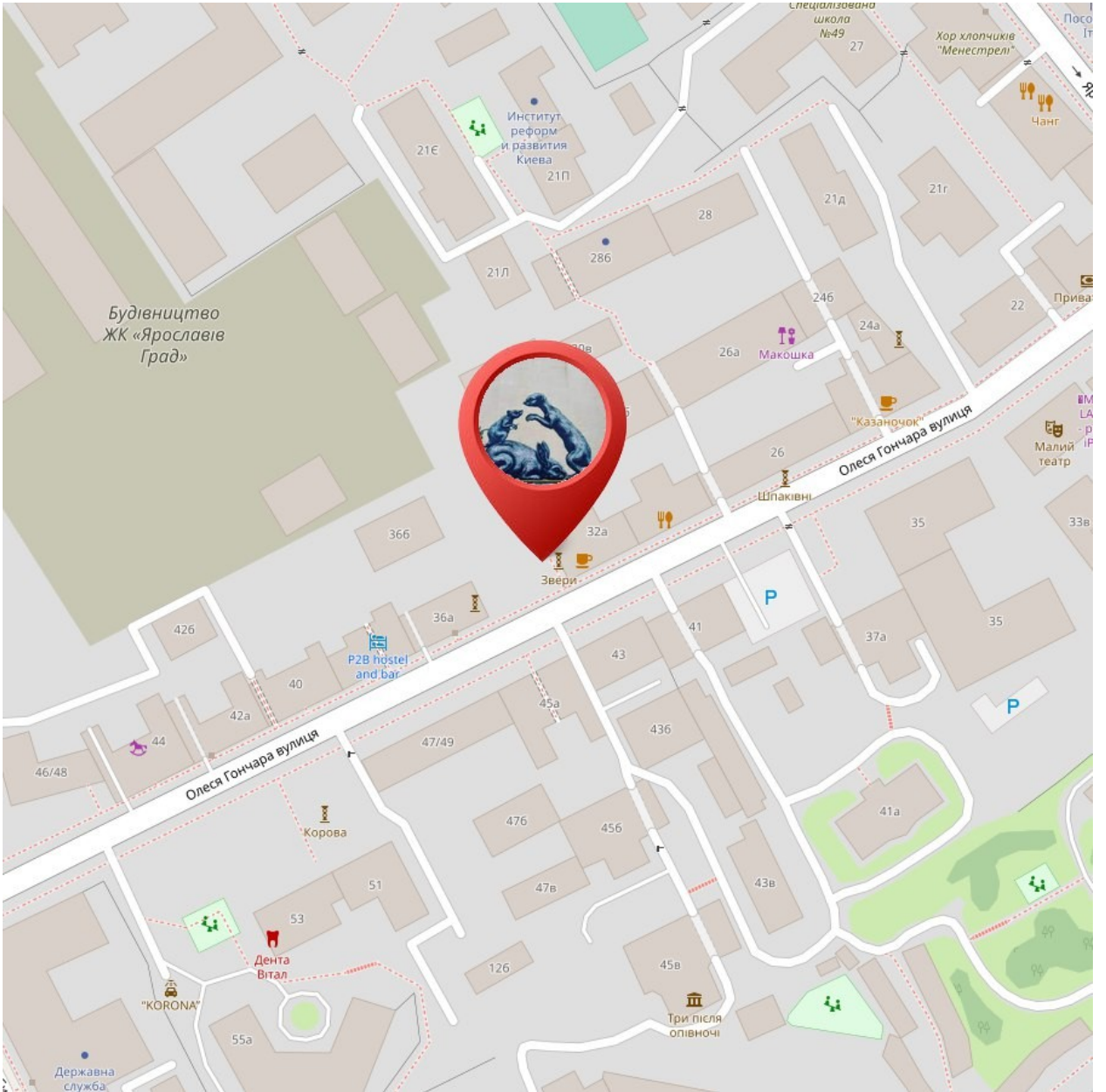
Додаток А

Рис. А.6. Мурал «Нічне місто»

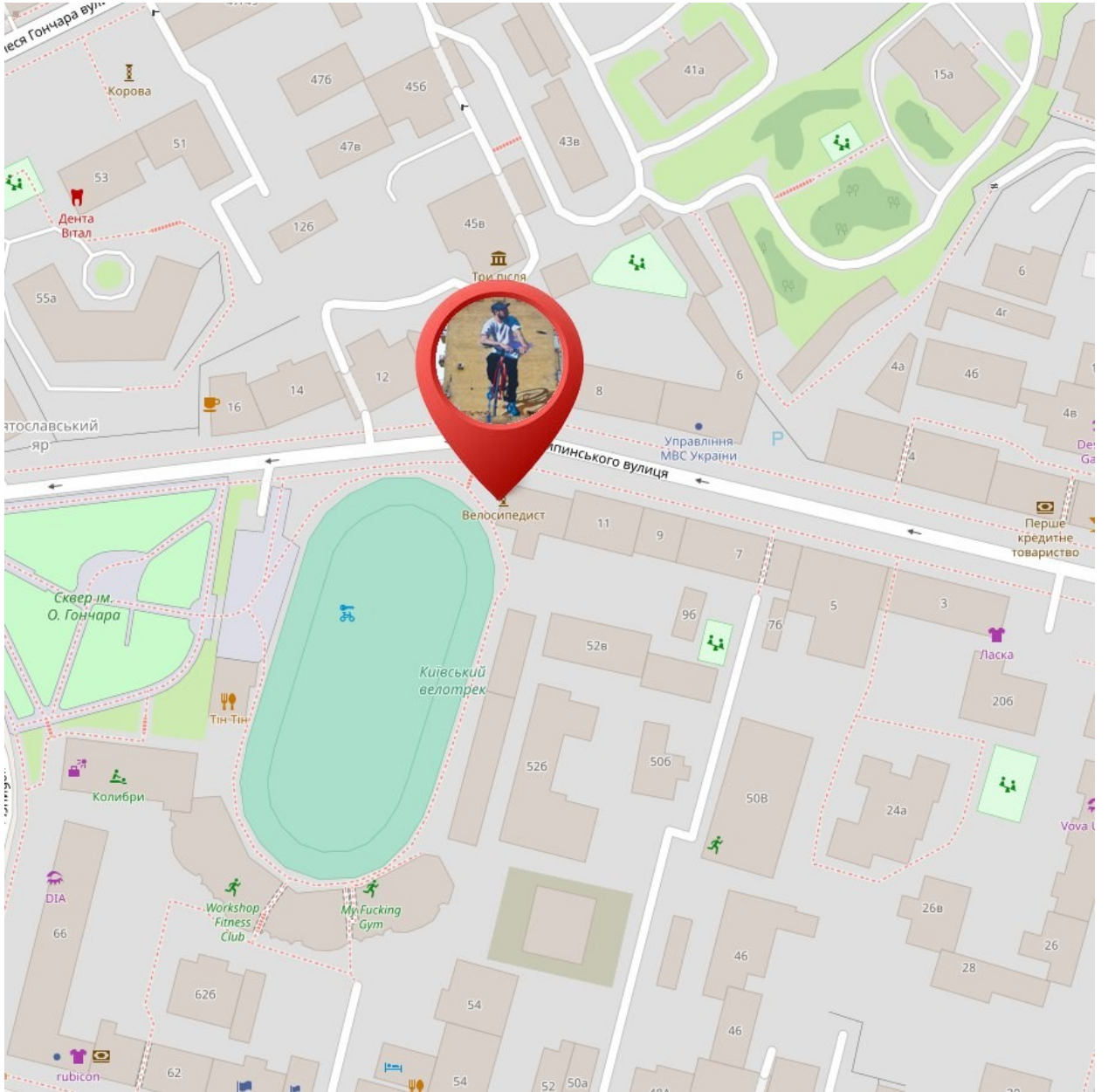
Додаток А

Рис. А.7. Мурал «Звірі»

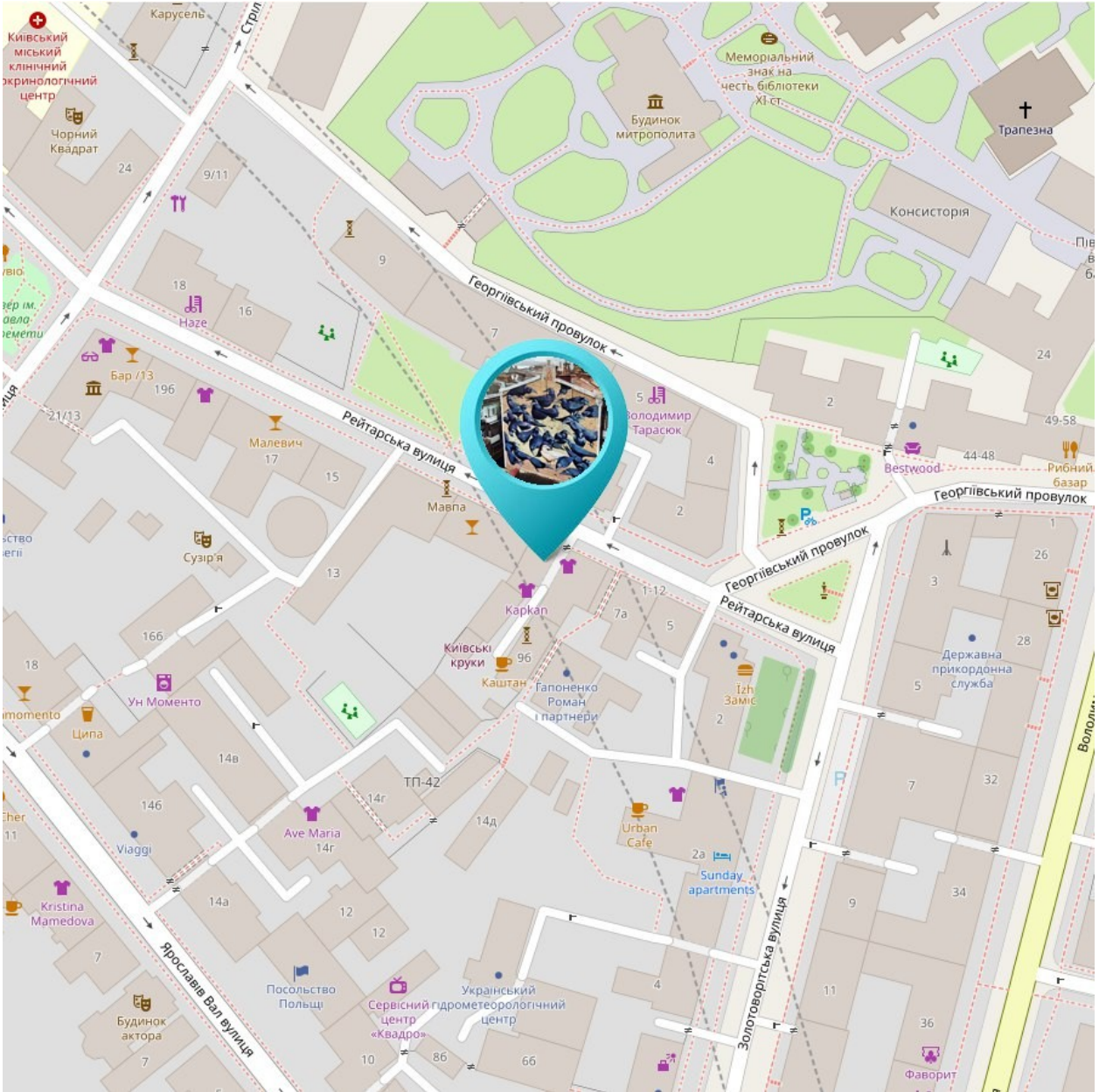
Додаток А

Рис. А.8. Мурал «Велосипедист»

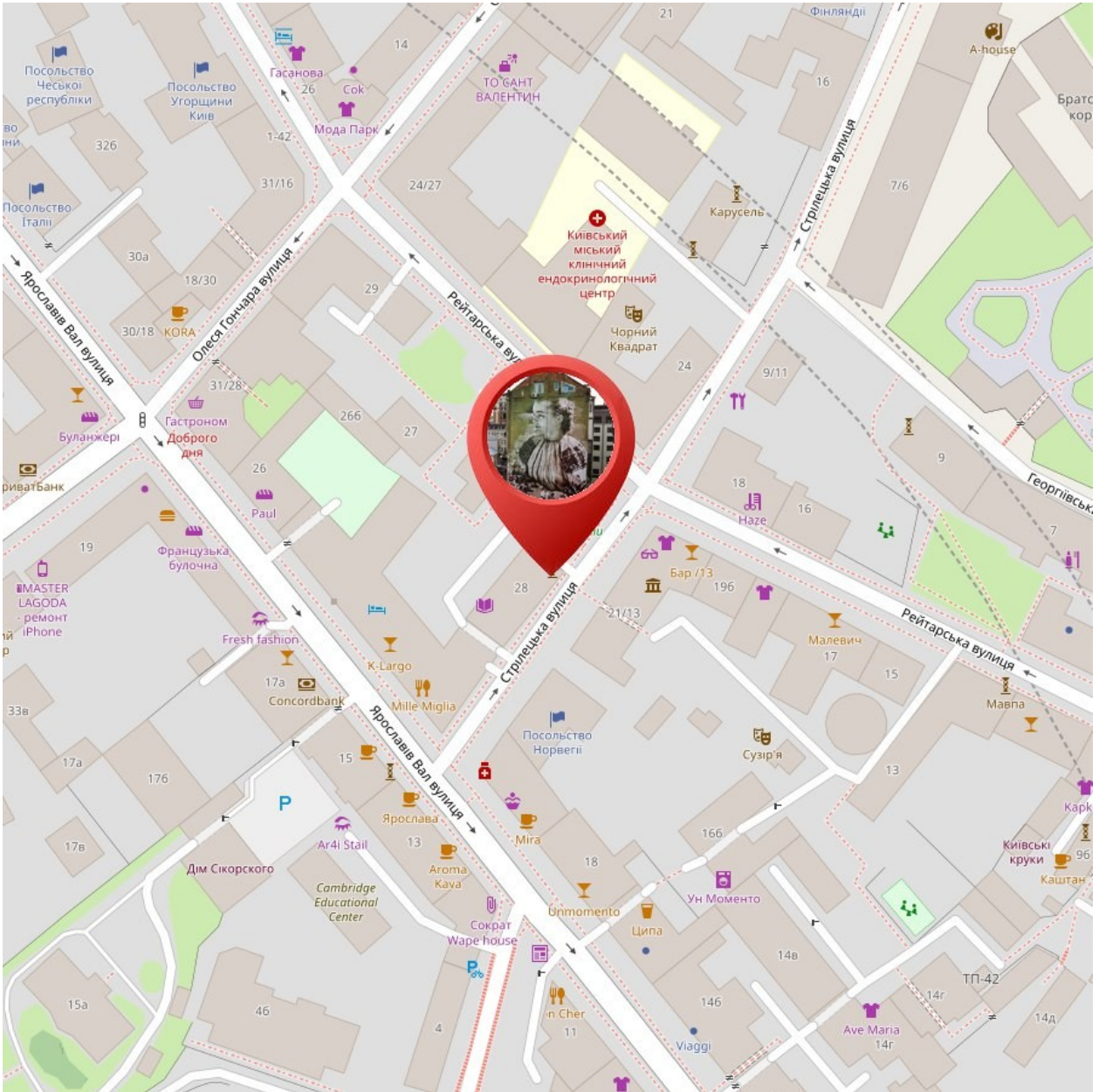
Додаток А

Рис. А.9. Мурал «Свобода»

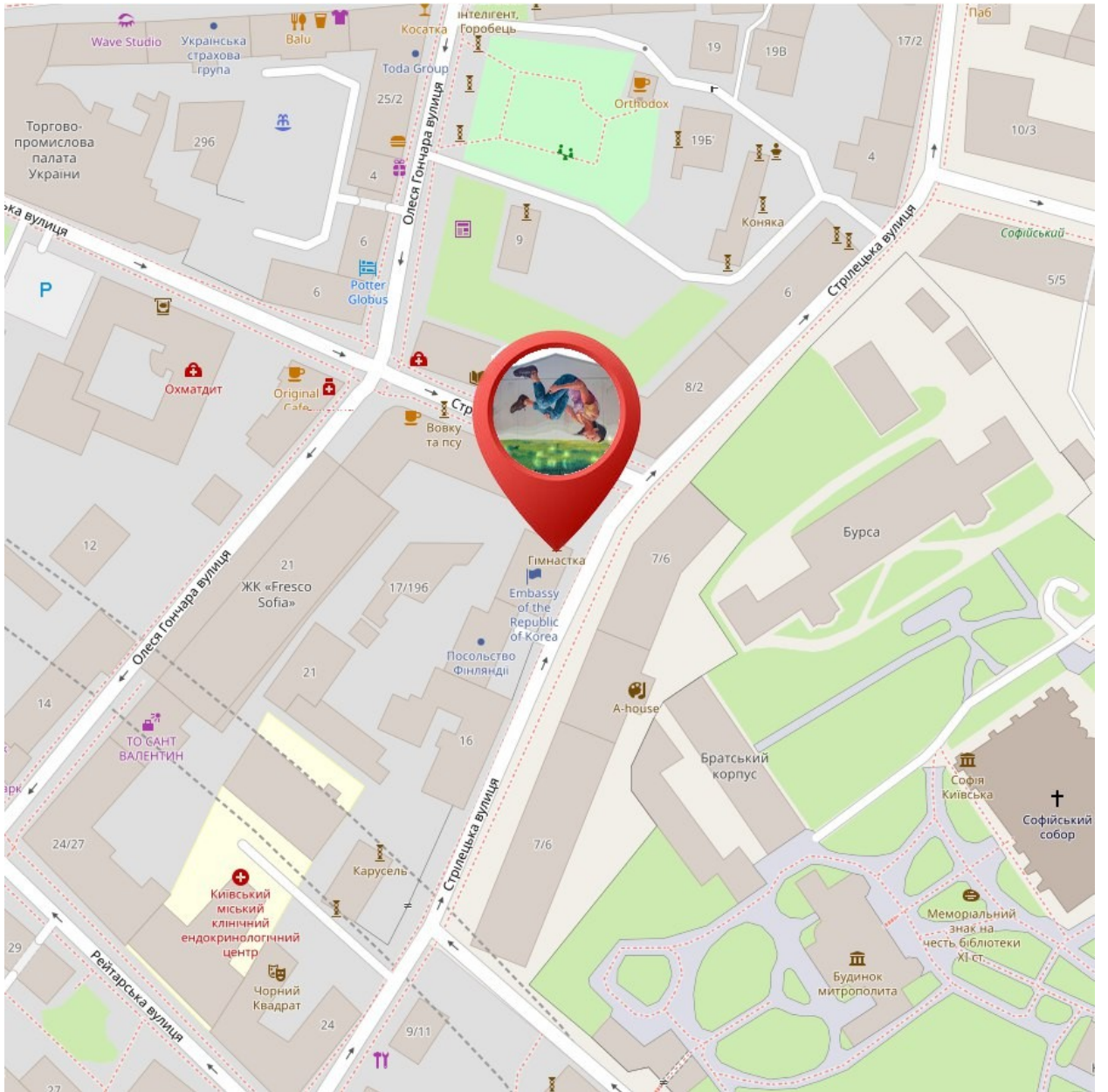
Додаток А

Рис. А.11. Мурал «Конвалії», або «Леся Українка»

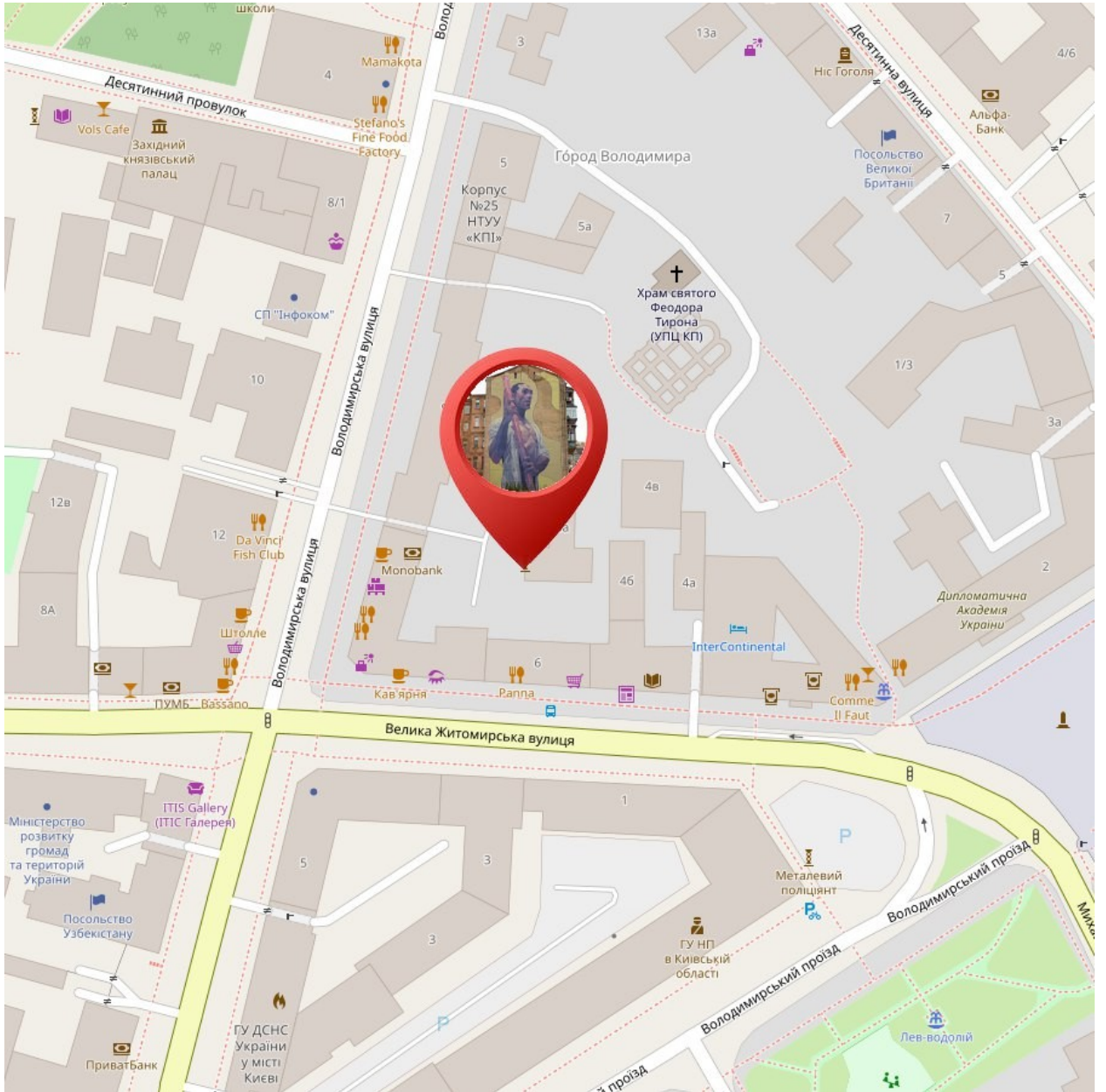
Додаток А

Рис. А.12. Мурал «Гімнастка»

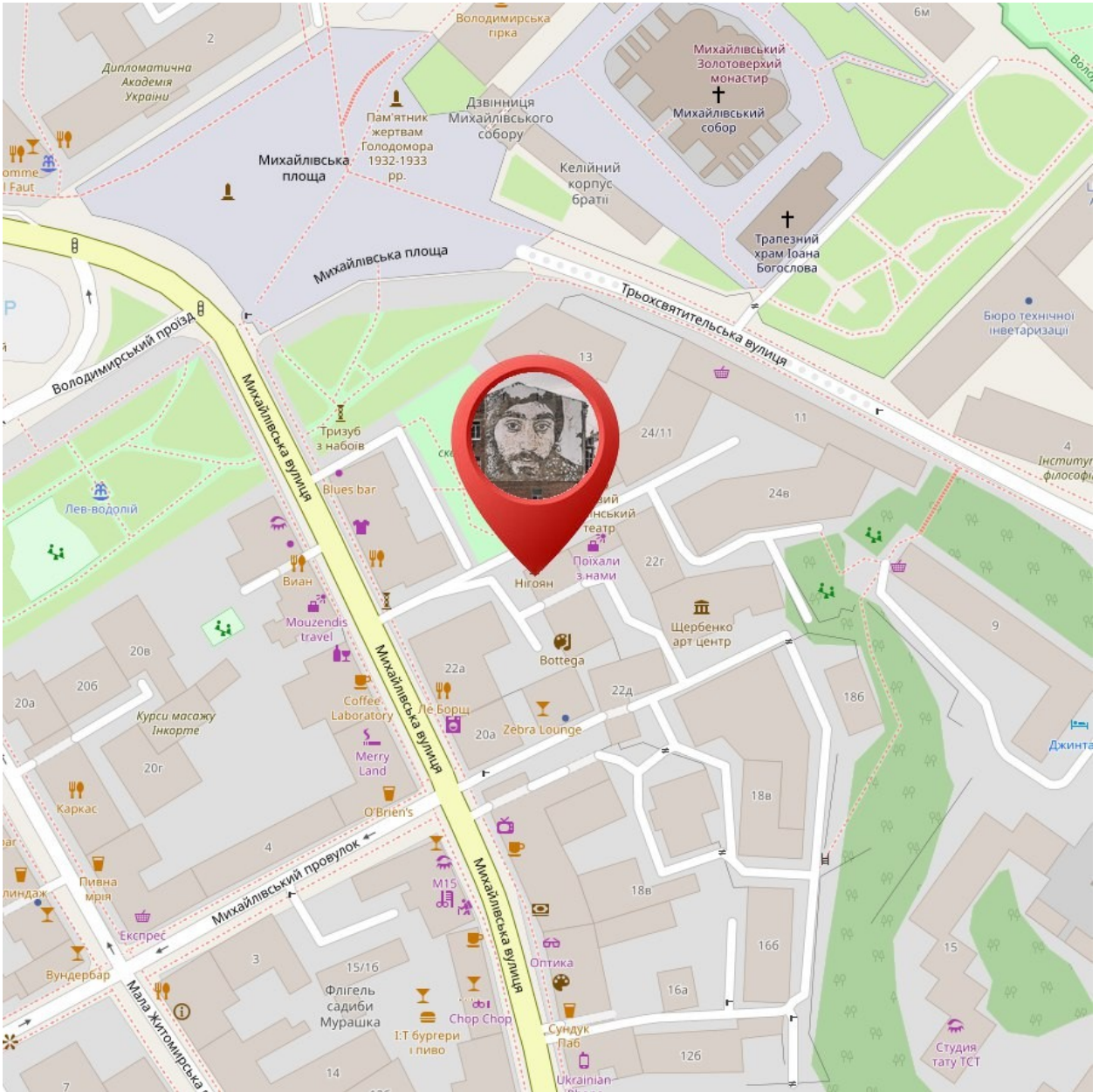
Додаток А

Рис. А.13. Мурал «Іспанський чоловік»

Додаток А

Рис. А.14. Мурал «Сергій Нігоян»

Додаток А

Рис. А.15. Мурал «Берегиня»

